

POSTGRAU EN ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA

TREBALL FINAL

Anàlisi del sector educatiu de l'ESS

PEP CURA OLIVERAS

Curs acadèmic 2019/2020

Data de presentació de la memòria:

07/2020

TUTORA DEL TREBALL: Rosa García Hernández

Resum executiu

Introducció

Si l'educació vol ser transformadora i emancipadora cal que incorpori els valors i les pràctiques de l'ESS. De la mateixa manera, si l'ESS vol esdevenir una proposta de canvi real respecte l'actual model econòmic hegemònic, caldrà vehicular el seu *corpus* de coneixement cap al conjunt de la ciutadania mitjançant una pedagogia coherent amb els seus propis principis i valors. Ara per ara no hi ha cap proposta consensuada ni debat fèrtil al voltant de com ha de ser l'educació des d'una òptica de l'ESS. Situem doncs aquesta recerca en la necessitat de l'ESS per disposar del que podria ser una de les seves millors i més efectives eines de transformació social.

Objectius

Objectiu general

- Analitzar el sector educatiu de l'ESS per tal de poder oferir una proposta de model educatiu de l'ESS.

Objectius específics

- Identificar, analitzar i categoritzar l'espectre que compona el sector educatiu de l'ESS
- Identificar i analitzar els principals elements pedagògics de les iniciatives educatives de l'ESS
- Analitzar com el sector educatiu de l'ESS incorpora i articula els valors de l'ESS.

Metodologia

Aquesta recerca s'ha desenvolupat mitjançant una metodologia qualitativa. El procediment metodològic ha estat el següent: (1) Identificació de les iniciatives educatives que formen part de l'ESS del directori del Pam a Pam; (2). Selecció del grup diana, confecció del guió d'entrevista i aplicació d'entrevistes semi-estructurades (3) Buidatge categorial; (4) Anàlisi de resultats.

Resultats

Els resultats obtinguts han permès traçar unes línies genals del que podríem definir com a "model pedagògic de l'ESS". Aquest model es basaria en (1) un propòsit educatiu transformador (2) tindria com a referents pedagògics a Ferrer i Guàrdia, Freinet, Maria Montessori, Rosa Sensat, Steiner i els móns de l'educació viva i l'educació llibertària en general. (3) Reposaria sobre els valors de Democràcia, Equitat, Compromís per la transformació social i la cooperació, Perspectiva de gènere i feminisme, Sostenibilitat i medi ambient, Respecte, Participació, Inclusió. (4) Tindria els objectius pedagògics de formar a persones per a que siguin autònomes i a l'hora es facin responsables i partíceps de l'entorn on viuen, fomentar l'aprenentatge de drets i per una ciutadania global, i desenvolupar actituds i capacitats transformadores. (5) Els continguts didàctics s'enmarcarien en els següents eixos: la transformació social, l'ecologisme i la sostenibilitat, el feminisme, el creixement personal i espiritual, la ciutadania global (drets, igualtat i pluralisme), els oficis i aprenentatge per la vida, la comunicació, l'alimentació i salut (6) la metodologia emprada dins l'aula, els resultats han distingit entre metodologies per a infants i primària (a lliure circulació, la distribució per ambients, l'estructura d'aula per racons i la rotllana) i metodologies per a primària i secundària (l'assemblea i el treball per projectes). En quan a l'avaluació la majoria de les entitats analitzades no inclouen una avaluació sistematitzada.

Índex

Índex de taules	5
1. Introducció	6
2. Objectius	6
2.1 Objectiu general	6
2.2 Objectius específics	6
3. Metodologia	6
3.1 Procediment metodològic i tècniques d'investigació	7
3.2 Correccions i limitacions metodològiques	8
4. Marc teòric	9
4.1. Evolució històrica de l'educació formal a Catalunya.	9
4.2 L'educació alternativa a Catalunya, avui.	14
4.3. Aproximacions teòriques cap a un model educatiu de l'ESS	17
5. Segmentació i categorització del sector educatiu de l'ESS.	20
5.1 Qui forma part de l'ESS i qui no. Criteris d'inclusió per aquesta recerca.	20
5.2 Identificació, categorització i segmentació analítica.	20
5.3 Selecció i definició del “grup diana”	21
6. Anàlisi del sector educatiu de l'ESS	22
6.1 Elements identitaris	22
6.1.1 Identitat jurídica	22
6.1.2 Recorregut històric	23
6.1.3 Definició i propòsit de la iniciativa	23
6.1.4 Dimensions	23
6.2 Referents pedagògics comuns	23
6.3 Valors i principis compartits	23
6.3.1 Principis molt compartits	24
6.3.2 Principis força compartits	25
6.3.3 Principis poc compartits	27
6.3.4 Comparativa dels valors compartits amb els valors de l'ESS	28
6.4 Elements pedagògics comuns	28
6.4.1 Propòsit educatiu	28
6.4.2 Objectius pedagògics	29
6.4.3 Continguts curriculars	30
6.4.4 Metodologia, pràctiques d'aprenentatge o estructures pedagògiques	30
6.4.5 Avaluació	32
7. Resultats	33
7.1 Resultats generals	33

7.2 Model educatiu de l'ESS	35
8. Conclusions	37
9. Propostes d'acció	38
Bibliografia	39
Annexos	41
Annex 1: Pedagogies que es practiquen al món de l'ESS	41
Annex 2. Taules	48
Annex 3: Resum entrevistes	51

Índex de taules

Taula 1: Característiques principals de l'Escola Moderna (pàg.10)

Taula 2: Classificació de les entitats educatives de l'ESS per tipus de relació amb el fet educatiu (annex)

Taula 3: Entitats educatives de l'ESS que tenen l'educació com a única activitat (pàg. 20)

Taula 4: Anàlisi comparat dels valors de l'ESS en diferents fonts i els trobats a les entrevistes (annex)

Taula 5: Esquema del model educatiu de l'ESS a partir dels resultats obtinguts (34 i 35)

1. Introducció

Si l'educació vol ser transformadora i emancipadora cal que incorpori els valors i les pràctiques de l'ESS. De la mateixa manera, si l'ESS vol esdevenir una proposta de canvi real respecte l'actual model econòmic hegemònic, caldrà vehicular el seu *corpus* de coneixement cap al conjunt de la ciutadania mitjançant una pedagogia coherent amb els seus propis principis i valors i, alhora “acceptable” i “digerible” pel conjunt de la comunitat educativa. Quina és aquesta pedagogia? Quines són els seus referents? Sobre quins valors reposa? Quins són els seus propòsits educatius, objectius, continguts, metodologies...? Aquestes són preguntes, ara per ara, sense resposta perquè no hi ha cap proposta més o menys consensuada al respecte. L'ESS no disposa doncs del que podria ser una de les seves millors i més efectives eines de transformació social.

Aquest treball busca identificar unes bases, uns denominadors comuns, entre les entitats de l'ESS que estan fent educació i, apartir d'aquestes experiències, proposar un punt de partida en forma de “model pedagògic de l'ESS” sobre el qual, el sector educatiu de l'ESS pugui pensar-se i concebre's com un conjunt divers però unificat entorn a un model pedagògic flexible.

2. Objectius

2.1 Objectiu general

Analitzar el sector educatiu de l'ESS per tal de poder oferir una proposta d'un model educatiu de l'ESS.

2.2 Objectius específics

- 1) Identificar, analitzar i categoritzar l'espectre que compona el sector educatiu de l'ESS
- 2) Identificar i analitzar els principals elements pedagògics de les iniciatives educatives de l'ESS
- 3) Analitzar com el sector educatiu de l'ESS incorpora i articula els valors de l'ESS.

3. Metodologia

Aquesta recerca s'ha desenvolupat mitjançant una metodologia qualitativa. Aquesta s'ha orientat en identificar les iniciatives educatives que formen part de l'ESS, veure en quina mesura articulen i s'apliquen els valors de l'ESS i analitzar els principals paràmetres pedagògics que les defineixen (propòsit educatiu, continguts, metodologia i avaluació) per tal d'esbossar un “model pedagògic de l'ESS”.

L'ús d'una tècnica de recollida de dades o d'una altra es dissenya en funció de les característiques de la població diana i del seu context, així com dels objectius de la recerca i dels recursos disponibles. Ateses les característiques del col·lectiu diana i de les circumstàncies de confinament en què s'ha desenvolupat aquesta recerca s'han descartat tot un seguit de tècniques com el grup de discussió, les entrevistes en profunditat, els qüestionaris, etc. D'altra banda, aquesta confluència de circumstàncies ha forçat a adaptar algunes tècniques clàssiques d'obtenció qualitativa de dades en un format virtual.

A continuació s'exposa el procediment metodològic seguit al llarg de la recerca, definint quines han estat les tècniques utilitzades, les accions desenvolupades i les correccions metodològiques adoptades.

3.1 Procediment metodològic i tècniques d'investigació

Primera fase: Entrevistes exploratòries

S'han realitzat diverses entrevistes exploratòries informals a entitats educatives de l'ESS (Trama SCCL, Escola Arcàdia). Aprofitant la meua vinculació a la plataforma Educoop, he tingut l'oportunitat d'intercanviar opinions i perspectives sobre les necessitats i característiques del "sector educatiu de l'ESS". A partir d'aquestes entrevistes exploratòries s'ha anat definint l'objectiu de la recerca.

Segona fase: Anàlisi documental de fonts secundàries

S'ha realitzat un l'anàlisi documental basat en llibres, publicacions i cerques al web. Aquesta anàlisi ha permès:

- Establir el marc històric en el qual contextualitzar les iniciatives educatives de l'ESS.
- Identificar referents pedagògics afins amb les idees, pràctiques i valors de l'ESS.
- Situar i analitzar les principals aproximacions teòriques d'un "model pedagògic de l'ESS".
- Identificar quins són els valors de l'ESS a partir de l'anàlisi comparat de diferents fons.
- Definir, per aquesta recerca, qui forma part de l'ESS i qui no; establir uns criteris d'inclusió.
- Identificar i segmentar les iniciatives educatives de l'ESS i seleccionar el "grup diana".
- Crear el guió d'entrevistes.

Tercera fase: Entrevistes individuals

Un cop s'han definit tots els paràmetres anteriors, s'ha procedit a fer entrevistes individuals a iniciatives educatives de l'ESS. Les entrevistes individuals han permès conèixer amb una certa profunditat 1) els elements pedagògics que defineixen les iniciatives educatives de l'ESS; 2) Situar un conjunt de referents pedagògics compartits; 3) l'articulació dels valors de l'ESS amb els respectius models pedagògics.

El grup diana s'ha seleccionat intencionadament per la diversitat de modalitats pedagògiques que existeixen dins el sector educatiu de l'ESS. Per tal de poder reflectir aquesta diversitat s'han realitzat 5 entrevistes semi-estructurades a les següents iniciatives:

- Escoles Waldorf: 7 Estrelles
- Escoles al bosc: Espai Tataküa
- Escoles vives: El nou Patufet
- Escoles populars: La Troca
- Educació "no formal": Escola lliure el Sol

Quarta fase: Anàlisi creuada i resultats

Les dades obtingudes a través de les diferents tècniques i accions esmentades s'han sistematitzat mitjançant el desenvolupament d'un buidatge categorial. Un cop les dades han estat ordenades i categoritzades s'ha procedit a analitzar la informació i elaborar els resultats de la recerca.

3.2 Correccions i limitacions metodològiques

En el curs de la recerca s'han hagut de prendre un seguit de decisions en relació amb el procés metodològic. Aquestes decisions s'exposen a continuació:

Sobre les entrevistes al grup diana

El grup diana consta de 8 categories: les 5 categories entrevistades i 3 més a les que no ha estat possible entrevistar. La categoria "d'escoles tradicionals" tot i haver intentat el contacte per fer l'entrevista, no s'ha obtingut resposta. Les categories de "grups de criança" i "llars d'infants" no s'ha arribat a contactar per una qüestió de limitació temporal d'aquesta recerca.

D'alguna manera podem dir que la població presenta una certa "morbilitat" en la capacitat de resposta, és a dir, que no és fàcil aconseguir fer totes les entrevistes que serien òptimes. Tanmateix amb les que s'han realitzat podem començar a trobar les línies gruixudes del que busquem.

Sobre la limitació de la mostra

Les circumstàncies que han rodejat aquesta recerca han condicionat la mida de la mostra. Aquesta no és suficientment diversa com per a poder arribar a afirmacions i conclusions generalitzables. La metodologia si bé presenta una coneguda limitació quant a la seva representativitat, no és això el que persegueix, sinó que persegueix que els resultats siguin significatius. També cal dir que en l'anàlisi dels elements que cercava aquesta recerca, s'ha vist com la informació es començava a saturar.

Sens dubte aquesta limitació obre la porta a fer estudis més grans que permetin aprofundir en el que els resultats obtinguts per tal d'augmentar-ne la significació.

4. Marc teòric

El marc teòric que es presenta a continuació s'estructura en tres apartats. En el primer es fa un repàs històric de l'educació formal a Catalunya, en el segon es descriu la realitat de l'educació alternativa a Catalunya i finalment, en el tercer, es presenten les principals aproximacions teòriques que s'han fet des de l'ESS per traçar un model pedagògic.

4.1. Evolució històrica de l'educació formal a Catalunya.

En aquest apartat es repassarà de manera sintètica els períodes històrics més significatius que han marcat l'educació institucional (formal) a Catalunya. Primer de tot veurem com el pes de la lluita obrera i de les classes populars per proveir-se de cultura i eliminar la xacra de l'analfabetització van ser el motor de canvi per avançar cap a la democratització de l'educació. Es repassarà les primeres lleis estatals que començaven a regular i a pensar en termes d'educació no elitista. Es veurà el pas de gegant que va suposar la II República i l'anomenada Escola Nova pel que fa a la innovació educativa i l'accés a ella per part de les classes populars. També es veurà el moment cavernós i retrògrad que va suposar la dictadura franquista, i com es va enfocar l'educació en aquell període. Finalment, es mostrarà el període de renovació pedagògica, amb el moviment de renovació pedagògica i les escoles d'estiu de Rosa Sensat, i finalment, l'Escola Nova 21 com a controvertida fita final d'aquest recorregut per la nostra "història de l'educació formal i institucional".

És important conèixer el marc històric sobre el què floreix l'actual educació dins l'economia social i solidària, perquè com veurem, moltes propostes pedagògiques que s'analitzaran en aquesta recerca tenen els seus orígens filosòfics, pedagògics i epistemològics en alguns d'aquests períodes.

Antecedents

Jordi Estivill, a l'epíleg del primer volum de la col·lecció Eines (Estivill, 2017), recorda encertadament que el dret a l'educació és, com tots els drets socials adquirits, fruit de la lluita i la reivindicació popular, però també de la iniciativa i la voluntat de tantes i tantes persones sovint inscrites als moviments associatius i cooperatius. A Catalunya foren en aquests espais on de manera autoorganitzada i sovint clandestina, on s'impulsà de manera més vehement la formació i capacitat popular.

El 1830, comenta Estivill, existeix documentació escrita on "*es denuncia una situació en la qual la quasi totalitat del poble està destinada a la ignorància i es formula una proposta de treball i instrucció per millorar-la*" (Estivill, 2017). La tensió i la necessitat formativa de les classes populars es manifesta en els escrits i intervencions d'Abdó Terrades, Narcís Monturiol, Joan Tutau, Josep Roca i Galés, Baldomer Lostau i Antoni Gusart. Aquests cinc referents dins la cultura popular catalana comparteixen una tensió educativa que Estivill resumeix en 6 aspectes clau: (1) la voluntat en fer autoaprenentatge (2) la indignació davant la ignorància a la qual es troba sotmesa el poble (3) la voluntat d'aplicació i innovació tecnològica; (4) en les propostes organitzatives que implicaven un coneixement tècnic, econòmic i culturals; (5) la divulgació en diverses publicacions obreres i populars sobre les possibilitats d'ofertes formatives que es tenien per instruir-se; (6) en el testimoniatge de les seves vides compromeses i sovint arriscades.

En el cas de Catalunya, el singular tarannà associatiu de la gent i la cultura és el que permet articular les primeres iniciatives formatives. Diferents autors demostren (Estivill, 2017) com al llarg del s.XIX fins a la guerra civil, els casinos, ateneus, societats obreres, centres, cercles, casals, fonents, i també cors, orfeons, bandes musicals, grups teatrals, biblioteques, seccions culturals i sobretot societats de socors mutu, cooperatives i sindicats, formen un entramat associatiu que molt sovint va donar suport a iniciatives formatives de les classes populars amb una clara voluntat emancipatòria individual i col·lectiva.

La llei d'instrucció pública (1856)

La llei d'instrucció pública del 1856, de la mà de l'aleshores ministre Claudio Moyano, va ser la primera llei que va regular l'ensenyament a Espanya (Claudio Moyano, s.d). Aquesta llei serà el fonament de l'ordenament legislatiu en el sistema educatiu espanyol durant més de 100 anys, perquè en essència va perviure fins la Llei General d'Educació de 1970 que va establir l'escolarització obligatòria fins als 14 anys i la LOGSE de 1990 que va augmentar aquesta edat als 16 anys.

Aquesta llei va voler revertir l'elevada taxa d'analfabetisme que tenia Espanya (un dels països europeus amb la taxa més elevada) organitzant els tres nivells del primer ensenyament (ensenyament primari, en teoria obligatori i gratuït per a aquelles que no poguessin pagar-ho, però a la pràctica aquesta situació dependrà dels municipis i de les iniciatives privades), el segon ensenyament (ensenyament mitjà, en el qual es preveu l'obertura d'instituts de batxillerat i les escoles normals de magisteri en cada capital de província, a més de permetre l'ensenyament privat en els col·legis religiosos), i l'ensenyament superior (amb les universitats la gestió de les quals es reservava a l'Estat). En aquesta llei també es determinava el castellà com a única llengua a ensenyar.

La II República. L'escola Nova

L'existència d'un marc legislatiu que reguli l'educació (la llei d'instrucció pública de 1856) no implica *per se* que es donin les condicions necessàries per poder-la aplicar. Aquesta com tantes d'altres lleis que es succeiran (i no només en el cas de l'educació), a tombants de segle (1900) a Catalunya emergeix amb força un moviment de renovació i revalorització catalanista; la Renaixença.

En aquest context d'eclosió cultural catalanista, però també de revoltes al carrer per aconseguir una millora de les condicions de treball i d'una vida digna de la classe treballadora, neixen iniciatives per renovar la precària situació a les escoles catalanes. Impulsats per aquest fervor transformador, mestres de tot el territori (i més enllà de fronteres catalanes) van anar trobant diferents maneres per portar a Catalunya les innovacions pedagògiques que s'estaven donant de manera incipient arreu d'Europa. D'aquesta manera autors com Freinet, Montessori, Dewey, Piaget, Decroly, Cousinet...van acabar desenvolupant els seus mètodes -la majoria, més que mètodes, eren pràctiques d'un pensament sociopedagògic- a terres catalanes i influenciant de manera decisiva a mestres autòctons com Rosa Sensat i altres.

Durant la II República el desig de molts mestres (i el sentiment de compromís social) de formar a la població perquè esdevinguessin ciutadans i ciutadanes autònoms i crítics va crear tot un moviment social on alumnes, famílies, institucions i mestres van confluïr en el que es coneix com a Escola Nova o Escola Moderna. A la taula 1 (veure taula més avall) es pot trobar un quadre on es resumeix les principals característiques i innovacions pedagògiques d'aquell període on s'incorporen elements clau com l'acompanyament dels mestres l'observació i l'atenció individualitzada, el rol actiu de l'alumne, el moviment lliure, els materials sensorials, el treball per projectes i un llarg etcètera. Tots ells són elements que incorporen moltes de les propostes pedagògiques alternatives actuals (com veurem a l'apartat 4.2) i que, com veiem, tenen el seu origen a la II República.

Taula 1: *Característiques principals de l'Escola Moderna*

Mestre/a	Alumne/a	Metodologia	Valors	Activitats/Tallers
Acompanya en el procés educatiu. És el/la guia.	Rol actiu.	Continguts escollits segons els interessos dels alumnes.	Democràcia directa (quan sorgeixen problemes de convivència).	Treballs manuals.
Observador/a.	Manipulador/a.	No hi ha currículum preestablert.	Coeducació.	Fusteria.
Dinàmic/a.	Lliure.	Es treballa per projectes.	Màxim respecte a l'entorn natural.	Hort/ conreu de la terra.
Té en compte l'opinió de l'alumne/a.	Experimentador/a.	Pedagogia pràctica.	Altíssima participació de la família.	Cria d'animals.
Motivador/a.	Descobridor/a.	El joc com a eina educativa.	L'educació en valors juga un paper central.	Activitats relacionades amb el cos: gimnàstica natural, jocs i esport.
Atenció individualitzada.	Ajuden en tasques domèstiques i de manteniments dels espais.	Activitats a la natura: sortides, excursions, viatges i campaments.		
		Es potencia el treball amb grup.		
		Treballs lliures per potenciar la creativitat, innovació i enginy.		
		El coneixement sorgeix a partir d'experiències, no del mètode memorístic.		

Nota: Recuperat de: “Escola Nova”. Wikipedia. https://ca.wikipedia.org/wiki/Escola_Nova#Comparaci3n_de_Escola_Tradicional_vs_Escola_Nova

La dictadura franquista i l'escola falangista

La guerra civil i el règim dictatorial franquista (1939 - 1975) van frenar les idees innovadores i avantguardistes de la II República. Les competències educatives i llibertat docent dels centres és reprimida i s'imposa un procés de centralització. Molts mestres van ser depurats -inhabilitats per exercir o afusellats- i molts altres van iniciar el llarg camí de l'exili. La diàspora dels coneixements i de les iniciatives educatives que s'havien experimentat durant el període republicà va florir a punts ben diversos del planeta: Xile, Argentina, Brasil, Estats Units...

El panorama educatiu a Espanya va patir un retrocés substancial pel que fa als mètodes pedagògics i la millora del nivell intel·lectual de l'ensenyament.

La dictadura franquista s'oposà a tot l'ideari republicà i les úniques idees que guien el propòsit educatiu són la pàtria i la religió. Tanmateix el règim que s'imposa a Espanya no es preocupa en dissenyar un sistema escolar diferent del preexistent. No hi ha canvis en l'organització ni en l'estructura interna dels centres.

El sistema escolar de la postguerra es podria caracteritzar en tres elements:

1. Es defensa un ensenyament confessional catòlic basat en tres premisses: l'educació basada en la moral i el dogma catòlic, l'ensenyament obligatori de la religió a totes les escoles, i el dret de l'Església a la inspecció de l'ensenyament a tots els centres docents.
2. Politització de l'educació per mitjà d'una orientació doctrinària de totes les matèries.
3. L'educació serà considerada un tema, la competència del qual, li correspon a la societat. L'Estat li correspon la tasca de supervisor. Lògicament l'Església apareixerà com a única força social capacitada i legitimada per assumir la funció de la docència. L'Estat es desentén de la tasca educativa i la deixa en mans de l'Església.

A l'últim tram de la dictadura franquista (1953 - 1975) s'observa una certa obertura del règim cap al món de l'ensenyança. Persisteix la confessionalitat catòlica i el predomini (monopoli) de l'Església en matèria docent, però remet lleugerament el patriotisme i l'adoctrinament polític i emergeix tímidament l'ensenyament tècnic.

Encara amb el dictador en vida, al 1970, es promulga la Llei General d'Educació, on s'intenta donar resposta a les necessitats de canvi a nivell social, polític i educatiu de la societat espanyola. Aquesta llei establia que l'Educació General Bàsica (EGB) fos obligatòria i gratuïta que forçava a tots els nois i noies d'entre 6 i 14 anys a escolaritzar-se durant aquests 8 anys. L'EGB s'organitzava per cursos i matèries. Cada assignatura era responsabilitat d'un mestre, que podia compartir docència entre diverses assignatures per tal de reduir el nombre de professors de cada classe, especialment a cursos baixos. Es cursava a les escoles, a diferència dels estudis optatius posteriors, que tenien lloc als instituts. Aquesta llei no es va veure pràcticament modificada fins la LOGSE al 1990.

Les lleis espanyoles i el retorn de competències a Catalunya

Pel que fa al període post dictatorial i l'inici de la "proto-democràcia" el 1978 es crea la Constitució Espanyola. En ella s'estableix que l'educació és un dret i és una competència compartida entre l'Estat i les comunitats autònomes.

Amb l'inici de l'obertura del règim -sempre relativa- i sobretot des de la mort de Franco (1975), antics mestres que havien exercit durant la II República, inicien un nou moviment de renovació pedagògica. El cas més paradigmàtic el trobem amb Rosa Sensat qui va ser directora de l'escola al bosc entre el 1914 i 1930 i qui va formar a col·lectius de mestres, liderats per Marta Mata, i que va portar a organitzar-se com a Escola de mestres Rosa Sensat. El desig, la necessitat i l'anel de crear ciutadans responsables amb ells mateixos i la seva comunitat per viure en pau tornava a rebrotar.

Durant la transició, a Catalunya hi va haver un model d'escoles d'adults bastant important vinculat a moviments socials, al teixit veïnal, etc... Tot això, però, es va institucionalitzar amb les Escoles Públiques d'Adults les quals van anar quedant tancades amb elles mateixes perdent la connexió amb les necessitats reals de la gent del barri.

La tercera primavera de l'educació a Catalunya

La crisi del 2008 va sacsejar els fonaments de les estructures estatals (econòmiques, polítiques, socials, etc...). A Catalunya l'escola pública va haver d'afrontar un escenari de retallades pressupostàries que també retallaven el marge per una educació de qualitat (menys i pitjors espais, reducció de sous dels mestres, més alumnes per classe, menor capacitat per atendre la diversitat...).

D'aquest context de crisi van emergir en la societat catalana una sèrie de preguntes radicals al voltant de l'educació. Moltes d'elles qüestionaven el mantra de "si estudies, tindràs un lloc de feina assegurat". També qüestionaven els valors amb els quals es sustentava l'escola fins aleshores (una escola, la de tots i totes, que havia contribuït a gestar i perpetuar desigualtats socials i aberracions morals com les que havien conduït a tot un país a una crisi com la d'aleshores). Fruit d'aquest panorama de crisi i de reflexió col·lectiva van emergir múltiples respostes. Des de famílies que s'autoorganitzaven -sovint en forma de cooperativa- per fer front a l'escolarització dels seus fills i filles sortint-se dels marges de l'oferta educativa habitual, fins a moviments socials potents que reivindicaven una escola pública i de qualitat. Moltes de les propostes d'educació alternativa (que es desenvoluparan en l'apartat 4.2) emergeixen de manera incipient, però multitudinària, en aquest període i context. És el que es coneix com la tercera primavera de l'educació a Catalunya (Carbonell, 2016).

També des de la societat civil organitzada, però amb un origen privat, apareix Escola Nova 21, un moviment d'innovació educativa que a poc a poc va aglutinant un sector -el dels mestres- descontents amb el sistema educatiu i especialment motivats per formar part d'un nou moviment d'emancipació social des de les escoles. Certament sembla que la història es repeteixi i bona part de l'escenari de la II República torna a aparèixer de nou a ple s.XXI on l'agitació i el malestar social i la revolta, estan vinculats als moviments de renovació i canvi en el sector educatiu. A més a més, i trobant més fets sospitosament coincidents amb el període republicà, Catalunya viu en aquest mateix moment un moviment d'autodeterminació extraordinari que clama per un marc de llibertats col·lectives en forma de república catalana.

El projecte Escola Nova 21 ha aconseguit ser un agent catalitzador de canvi al panorama escolar de Catalunya. Un canvi que no s'hagués pogut produir si no hi hagués dos elements fonamentals: 1) la consciència crítica (i desig de canvi) i 2) la capacitat emprenedora i voluntat transformadora per part de la base (professors i professores). Cal doncs no perdre de vista la capacitat o l'agència dels molts actors implicats, actors que d'altra banda, formen part d'un col·lectiu capacitat i amb esperit crític.

Tanmateix, aquest canvi catalitzat per Escola Nova 21 planteja algunes llums i algunes ombres. A causa de la transcendència que ha tingut aquest moviment, volem fer cinc cèntims dels dubtes més incòmodes que planteja Escola Nova 21:

1. Canviar-ho tot per no canviar res. El procés de transformació educativa, tot i ser únic en cada centre escolar, sol centrar-se en l'aspecte metodològic de l'ensenyança i sol passar per alt el sentit de transformació social de l'educació (el propòsit educatiu) i del qual, en certa manera, és part del desig transformador de la base del moviment aglutinat entorn de Escola Nova 21.
2. La manca de propostes transformadores en aquest nou marc educatiu provoquen mirades de sospita als principals impulsors econòmics d'aquest moviment: l'OCDE i La Caixa. Dificilment aquests organismes subvencionaran una transformació pedagògica que qüestionï el model productiu i el marc de relacions capitalistes i neoliberals en el que s'educa, i pel què s'educa als alumnes.
3. L'etiqueta *innovació pedagògica*, té unes certes connotacions mercantilistes en el sentit que la innovació no deixa de ser una característica d'un producte per fer-lo més atractiu -i on sovint és el mateix producte amb alguna característica tangencial canviada o simplement el mateix producte amb un embolcall diferent-. Un producte de màrqueting aplicat a l'educació que per un costat genera competició entre els centres privats i públics (els pares i mares es sentiran més atrets per unes escoles que tinguin un logo sobre el qual es projectin moltes idees no sempre certes, com és el cas del d'Escola nova 21, que no pas una escola que no el tingui) i per l'altre és un perillós pas cap a la privatització de l'educació (ja que el procés d'implantació dels canvis no ha estat homogeni ni universal).

4. La coincidència en l'aparició d'aquest moviment de “regeneració” pedagògica amb la mobilització de milers de mestres per una educació pública de qualitat, no contribueix a llegir, per part de sectors del món educatiu -i més enllà- aquesta iniciativa com quelcom benintencionat i neutre.

5. L'absència de l'administració pública catalana en un procés de canvi tan generalitzat. Sembla que el desembre de 2018 l'administració finalment va acabar cedint i incorporant-se com un agent clau per assegurar que aquest canvi arribés a tots els centres (i així evitar una possible discriminació o desigualtat entre aquells centres “innovadors” i aquells que no ho eren). Sobre aquest paper del Departament d'Ensenyament cal preguntar-se també si no s'han involucrat en aquest projecte per prudència, per por al canvi o senzillament per incapacitat de transformar-se des de dins.

Malgrat aquest reguitzell d'elements que generen controvèrsies a bona part de la comunitat educativa, el cert és que Escola Nova 21 és un programa que planteja una renovació de l'escola catalana a escala global que se sustenta amb una anàlisi de les mancances del sistema actual, amb una reflexió prèvia al voltant dels reptes de futur, l'informe UNESCO de 2015 (UNESCO, 2015) i que ha sabut canalitzar una bona part dels desitjos del sector de mestres i professors per un canvi en els processos d'aprenentatge i ensenyament. Pot ser una proposta enverinada, qui ho sap. El cas és que, ara per ara, és l'únic full de ruta o proposta de canvi real (i sistèmic) que hi ha sobre la taula de l'actual escenari educatiu.

4.2 *L'educació alternativa a Catalunya, avui.*

Aquest apartat té per objectiu explicar quines són les principals tendències pedagògiques que es troben actualment als marges de l'educació formal hegemònica o tradicional, sintetitzar-ne els principis pedagògics més característics de cada una, i oferir una visió panoràmica de la presència que tenen totes aquestes propostes pedagògiques en el mapa educatiu de Catalunya. Per desenvolupar aquest apartat s'ha seguit el que per mi és el volum més actualitzat, complet i equilibrat sobre el tema de l'educació alternativa: “*Otra educación ya es posible: una introducción a las pedagogías alternativas*” (Garcia, 2019).

S'ha cregut oportú incloure aquest apartat en el marc teòric perquè al llarg del treball (especialment a l'apartat d'anàlisi de dades) es fa referència a elements de l'educació alternativa. I és que moltes de les experiències educatives que formen part de l'ESS (escoles vives, escoles al bosc, escoles autogestionades, escoles comunitàries...) es situen justament als marges de l'educació hegemònica i institucionalitzada, i és allà on lògicament també es situen els referents pedagògics, els valors i les pràctiques educatives més alineades amb l'ESS.

Perquè existeixen propostes alternatives a l'educació tradicional?

Avui en dia existeix una preocupació al voltant del que està passant a les escoles. així ho reflecteix el baròmetre del CIS on l'educació es troba entre els 12 principals preocupacions dels espanyols, un punt per sota de la independència de Catalunya (Centro de Investigaciones Sociológicas, 2020). Hi ha doncs una gran quantitat de persones a Espanya que els preocupa la deriva de l'educació i en canvi no reben per part de les institucions debats fèrtils sinó postures cada vegada més polaritzades.

La solució d'una institució en crisi hauria de passar per renovar-la. En canvi, l'última llei d'educació espanyola, la Llei Orgànica 8/2013, la LOMCE o anomenada popularment com la llei Wert, ha apostat per fer més gran allò que justament està fallant. Amb un marcat èmfasi en el factor econòmic, la llei ha posat al servei del mercat, valors de l'escola tradicional com l'esforç, la disciplina o la competitivitat (inclús entre centres, a través d'avaluacions externes destinades a fer-se públiques).

L'anterior llei, la Llei Orgànica 2/2006, coneguda com LOE, concebia l'educació com una manera de transmetre valors, fomentar la convivència democràtica, el respecte, les diferències individuals, promoure la

solidaritat, etc...la LOMCE, d'altra banda, l'entén com el medi per “*competir con éxito en el ámbito del panorama internacional*” (Llei Orgànica 8/2013) .

No és d'estranyar que amb aquest nivell de preocupació de la societat i el nivell de la resposta institucional a aquesta demanda, hagin emergit de manera extraordinària propostes educatives al marge de l'educació convencional (estrictament institucionalitzada). Una educació que s'intueix caduca en el seu model pedagògic, per fer front no només als reptes del futur, sinó que també respon a una reflexió al voltant de: a quines persones volem deixar el món que ens hem trobat. I per tant, una reflexió per part dels pares i mares, sobre el sentit últim de l'educació; perquè hem d'educar?

En què consisteixen aquestes pedagogies alternatives?

La categoria “d'alternatives” defineixen a aquestes alternatives en oposició a la pedagogia hegemònica o tradicional. Així i tot, aquesta definició no sembla satisfer a molts d'aquells que la practiquen, perquè plantegen certs interrogants; les alternatives, per definició mai seran les hegemòniques (i aquest no és necessàriament un objectiu d'aquests moviments); a quina escola es segueix ensenyant la llista dels reis gots? (és a dir, ja gairebé cap escola planteja un model memorístic de continguts poc vinculats amb la realitat); Una escola que eduqués en el racisme (exclusió) o en el masclisme no seria d'allò més alternativa?...

Una categoria que sembla encaixar millor, encara que no sembla ser del tot definitòria ni exempta de controvèrsies, és “activa”.

Altres conceptes que també solen definir aquestes pedagogies és: “innovadora”, malgrat que moltes d'aquestes línies pedagògiques tenen els seus orígens a finals del s.XIX principis del s.XX. A més. a més, també hi ha moltes escoles que s'autodenominen “innovadores” pel fet d'haver-hi substituït les pissarres de guix per pissarres electròniques i no haver canviat un mil·límetre la seva manera d'ensenyar o la seva mirada cap a l'alumne.

Sobre el concepte “d'innovació pedagògica” sembla oportú incloure les reflexions que Mar Esteve aporta al seu llibre “*Aventures d'aprenentatge*” (Esteve, 2019). L'autora apunta que “*la innovació pedagògica sembla una onada de dimensions descomunals que inexorablement arrossega a escoles i instituts a implementar canvis, sigui quins siguin, i en la direcció que sigui, o morir. I és cert que molts pares i mares es senten atrets -i en conseqüència demandants- per una escola diferent de l'escola tradicional (que molts d'ells/es van viure). Així conceptes, tècniques i metodologies de l'educació tradicional son criticats per la seva fragmentació de les àrees de coneixement, la seva tendència a la homogeneïtzació, al unidireccionalitat (del professors/a cap a l'alumne), etc...*”

Esteve, comenta també que hi ha referents molt potents en la tradició de la modernitat pedagògica. Referents que ens fan pensar, que ens interpel·len poderosament i que ens donen embranzida per obrir un nou horitzó: “*El discurs de la innovació arracona aquests precedents i fa com si ara es generés de nou, com si el temps d'ara fos radicalment diferent del d'abans i cap referent no ens servis. És cert que els temps d'ara són diferents (internet i les neurociències potser en són els dos grans canvis de l'Escola Nova de principis de S.XX) però no són radicalment diferents, ja que en l'essència, hi ha coses que segueixen sent compartides i del tot vigents amb èpoques anteriors. És per això que quan es llegeixen autors com Dewy, Montessori, Freinet, Neillm Freire, Milani, Ferrer i Guàrdia, Sensat, etc... es sol pensar que el seu pensament i les seves aportacions al camp de la pedagogia són absolutament vigents en la seva essència*” (Esteve, 2019). Perquè doncs, es pregunta Esteve, el torrent de la innovació obvia aquests precedents? Perquè són vells i passats -no moderns-? Aquest fet no casa perfectament amb la mentalitat i les societats consumistes...?

Una darrera reflexió que oferix l'autora, diu: *“Hi ha coses que canvien, es clar; (les tecnologies, la globalització, els canvis en l'organització del treball i de producció, la societat del coneixement, etc...) però també hi ha coses que no canvien i que conformen l'essència mateixa de l'educació: l'acolliment, el compromís humà en la singularitat de cada infant, el respecte per l'infant, el relleu generacional en el món comú que habitem, el que vol dir fer créixer la vida humana inscrita en la matriu de la cultura, el que vol dir aprendre a viure plegats, i què vol dir, simplement, viure plegats”* (Esteve, 2019).

Almudena García (García, 2019) recull els elements comuns que comparteixen aquestes pedagogies alternatives o actives:

- Totes coincideixen en un element central; l'alumne és el protagonista de l'aprenentatge. Serà a partir dels seus desitjos i interessos (es pressuposa que l'impuls de la curiositat -i per tant motor d'aprenentatge- és innat i coexistent en l'ésser humà) que s'estructurarà l'aprenentatge. En aquest sentit, es té en compte i es respecta el ritme, les motivacions i els interessos de cada alumne. El joc és entès com la seva feina; és la manera d'entendre l'entorn que l'envolta i a si mateix.
- El nen/a no és concebut com un petit ésser que no sap res, al que uns adults han d'anar omplint a base de conceptes que ha d'anar emmagatzemant a la memòria per tal que arribi com més aviat possible a la fase adulta. És per això que es rebutja o es dona poca importància a l'aprenentatge memorístic. Sempre que es pot es busca que sigui l'alumne qui es faci les preguntes i que busqui les respostes, que experimenti (pel que l'error no ha de ser penalitzat -cosa que paralitza-).
- Es valora que l'aprenentatge vagi de el concret al abstracte. Un exemple està amb el material Montessori, on es busca que qui manipula els materials “vegi” o compregui el sentit de la fórmula matemàtica abans d'acostar-s'hi a ella teòricament.
- Els recursos d'aprenentatge solen passar per la cosa social (el grup) i per l'entorn (ambients preparats o la naturalesa). Els llibres de text són poc utilitzats i generalment estan acompanyats per altres recursos o suports. Entra altres coses perquè s'evita la parcel·lació d'assignatures i es busca la transversalitat dels coneixements.
- Si s'incorporen les noves tecnologies, sol ser amb moderació, evitant la divinització d'aquestes.
- Les llengües estrangeres s'aprenen com s'aprenen la llengua pròpia; cantant, jugant i parlant, no aprenent de memòria una llista de verbs irregulars.
- En general se sol evitar la disposició de la classe amb files de taules. Especialment quan es tracta de nens petits on es procura que tinguin llibertat de moviments. Les tauletes davant de la taula del professor/a són la viva imatge d'una educació vertical i a més no és pràctic per treballar en equips o grups.
- Coincideixen en fomentar la cooperació per sobre de la competència. S'evita etiquetar i no se sol comparar als alumnes i molt menys segregar. Es parteix de la convicció que cada alumne aporta diferents solucions per aconseguir que malgrat que hi hagi ritmes diferents, tots i totes puguin aprendre junts.
- No s'entén com un problema el fet que alumnes amb diferents ritmes i nivells comparteixin l'aula, ans el contrari, la diversitat és valorada i es veu com una oportunitat per aprendre a conviure en entorns tan variats com la societat mateixa. És habitual barrejar alumnes de diferents edats i interessos com una manera més de fomentar la col·laboració. Als petits els hi agrada aprendre dels més grans (la seva manera d'expressar-se els hi resulta propera i volen aprendre d'ells perquè volen fer-se grans). I els grans descobreixen que quan verdaderament s'acaba d'aprendre alguna cosa és quan s'ha d'explicar. A més estar a classe amb més petits els empeny a cuidar la seva conducta perquè se senten models.

- La disciplina es converteix en autodisciplina: els infants interioritzen les normes perquè entenen el sentit en comptes de trobar-se -les imposades autoritàriament. De la mateixa manera es busca que l'aprenentatge es doni per amor al propi aprenentatge i no per buscar el reconeixement de l'adult o per por al suspens o al càstig.
- En la mesura del possible, s'eviten els exàmens, que es substitueixen per una verdadera avaluació contínua basada en una observació atenta de cada alumne.
- Les ràtios d'alumnes-professors solen ser molt baixes (1-10) quan a les escoles tradicionals solen ser d'1-25 / 1-30. Lligat a aquest fet, hi ha la quota de pagament, que sol ser elevada, ja que es tracta d'escoles generalment privades i que per tant només s'ingressa el que les famílies aporten.
- Es persegueix una educació integral i no només una educació pel món laboral. En aquest sentit assignatures artístiques o humanistes -marginades tant per PISA com per la OCDE que a través de les seves orelles econòmiques no li troben sentit- són igualment valorades com la resta d'assignatures tècniques. El dibuix, el teatre o la música són valorades com a diferents expressions de la comunicació, és a dir, diferents llenguatges. La creativitat no es coarta.
- Es valora el pensament crític, que l'alumne sigui capaç d'exposar les idees de manera respectuosa, així com escoltar l'altre. Els centres solen tenir un funcionament democràtic.
- L'entorn és un pilar fonamental que estructura, inspira i dota de sentit els aprenentatges. Es procura tenir contacte amb el medi natural i amb el social, realitzat diferents sortides a museus...
- Les famílies solen constituir un altre pilar fonamental que juntament amb l'equip pedagògic s'impliquen en major o menor mesura (en funció de cada projecte) en l'ensenyament dels seus fills. Hi sol haver una comunicació íntima, intensa i bi-direccional entre famílies i equip pedagògic.
- Finalment, aquests projectes solen compartir una certa idea de "nostàlgia del futur" del que podria ser una nova societat. L'educació és concebuda com un mitjà per aconseguir un món millor.

4.3. Aproximacions teòriques cap a un model educatiu de l'ESS

Ara per ara no existeix un model pedagògic de l'ESS consensuat i validat per la comunitat. De fet és lògic si es té en compte el curt recorregut històric del moviment de l'ESS (a Catalunya podríem parlar de 10 o 15 anys). Tanmateix existeixen algunes aproximacions teòriques al respecte. En aquest apartat es descriuen les principals aportacions que s'han desenvolupat des de diferents moviments. Totes elles han proposat -en menor o major profunditat- uns models pedagògics que incorporen els valors i les pràctiques de l'ESS. Són per tant, ara com ara, les principals aproximacions teòriques del que podríem denominar "el model educatiu de l'ESS".

Moviment per l'educació transformadora i la ciutadania global

El "Moviment per l'educació transformadora i la ciutadania global" va elaborar al 2015 el document "*Centros Educativos Transformadores. Rasgos y propuestas para avanzar*" (Fundación Interred, 2015) que resumia els trets definitoris dels centres educatius transformadors. Aquest és un document que vol posar les bases sobre el què hauria de contenir una educació transformadora i l'estructura a partir de tres eixos: 1) la cultura del centre 2) les claus pedagògiques i metodologies transformadores i 3) trets de la planificació i l'organització del centre.

El document cita: *“Educació transformadora per a la ciutadania global” (ETCG) és el nom d’aquest paradigma educatiu orientat a promocionar la justícia social i el desenvolupament sostenible. Un nou paradigma educatiu centrat en l’ésser humà com a subjecte històric transformador i que entén la pràctica educativa com a procés, no només pedagògic sinó també ètic, polític i social, tal com ho entén l’educació popular, que aposta per la construcció de relacions de poder més equitatives i justes en tots els àmbits de la vida, així com pel desenvolupament complet de totes les capacitats humanes”*

Es tracta doncs d’una proposta que traça les línies d’un model pedagògic transformador basat en la justícia social i el desenvolupament sostenible, per tant, inclou la dimensió social i la dimensió ecològica. Aquest treball orienta i inspira futures accions de centres educatius cap a una educació transformadora que bé es podria incloure en el paradigma d’una “model educatiu de l’ESS”.

Manifest pel dret a una educació transformadora

La FCONG (Federació catalana d’ONG per la pau, els drets humans i el desenvolupament) té per objectiu *“impulsar l’educació en valors a través de l’educació per la pau (EpPau), l’educació en drets humans (EDH) i l’educació per al desenvolupament (EpD), a generar canvis proactius, positius i de transformació social que ajudin a construir una societat més justa, respectuosa, equitativa i solidària.”* En aquesta mateixa línia d’acció, la Federació va elaborar el *“Manifest pel dret a una educació transformadora”* (La Fede, s.d) en el qual s’emmarca la definició d’Educació transformadora:

Una concepció d’educació que *“articula el foment de valors (la llibertat, la justícia, la igualtat, la solidaritat i la pau) a través d’accions que promoguin una metodologia participativa amb un enfocament socioafectiu, crític i transformador, orientat al desenvolupament de les capacitats personals i col·lectives necessàries per corregir, crear i mantenir les condicions de vida digna per a totes les persones, tant a casa nostra com als països del Sud. És d’especial interès per a la nostra proposta educativa l’equitat de gènere, posar en valor la diversitat cultural com a riquesa, i la sostenibilitat planetària per respecte i responsabilitat envers les futures generacions”*. I des de les diferents línies ètico-polítiques que de manera transversal travessen aquest conglomerat d’ONG’s situen què pot aportar cada una d’elles en la seva vessant educativa. Ho descriuen de la següent manera:

- *Des de l’EpPau fomentem una cultura de la pau i de la noviolència com a base de la convivència humana i com a eina de transformació social, treballem diferents aptituds i habilitats en un procés de provenció amb una perspectiva positiva del conflicte i un enfocament socioafectiu.*
- *Des de l’EpDH promovem el desenvolupament d’actituds de compromís i responsabilitat i d’habilitats per respectar, promoure, protegir els drets propis i dels altres i denunciar-ne qualsevol vulneració a través de la formació i el coneixement d’eines i instruments de protecció dels drets humans.*
- *Des de l’EpD entenem l’educació com a un procés que porti a una societat civil amb consciència global. És a dir, considerem l’EpD com a una eina de coneixement i anàlisi crítica de la realitat local i global que ens faci persones compromeses i actives per transformar aquestes situacions d’injustícia.*

Es tracta doncs d’un marc molt inclusiu que pren de referència l’educació per la pau, l’educació pels drets humans, i l’educació pel desenvolupament com a línies mestres sobre les quals es desenvolupar i inspirar projectes educatius transformadors. Aquests poden ser també els pilars de l’educació de l’ESS.

L’Educació per la transformació ecosocial

El setembre del 2018 la Fundació FUHEM va editar un treball que porta per títol “*Educar para la transformación ecosocial. Orientaciones para la incorporación de la dimensión ecosocial al currículo*” (Gonzalez, L. 2018). Aquest treball és potser una de les aportacions més completes que s’han fet des de l’àmbit de l’economia social en el camp de l’educació. Es tracta d’un recull sistematitzat de les experiències educatives de 3 escoles de la Fundació FUHEM i del treball del professorat que les integra.

El resultat del treball sistematitzat per aquestes escoles i els seus professors és un recull de continguts ecosocials que hauria, i podria, incorporar el currículum escolar. D’aquesta manera proposa els següents continguts: visió holística, canvi climàtic, energia i materials, alimentació, ciència i tecnologia, capitalisme, enfoc econòmics crítics i pràctiques alternatives, els treballs de cura de la vida, feminismes i desigualtat de gènere, ciutadania, conflictes, desigualtats, habilitats i valors ecosocials. En cada un d’ells es fa una presentació general dels temes associats per tal que el docent que el llegeixi pugui traçar la seva pròpia línia de continguts i portar-los a l’aula. Per exemple, el tema de la “desigualtat”, desenvolupa el marc teòric explicant els tipus de desigualtats, la situació actual, i algunes conseqüències de la desigualtat.

El llibre també destaca per l’esforç que fa en articular tots els continguts proposats amb l’actual currículum escolar de la Comunitat de Madrid, lligant-los amb els objectius competencials, de tal manera que facilita enormement la incorporació d’aquests continguts a l’aula per part de qualsevol docent.

És, des del meu punt de vista, la proposta més “aterrada” que hi ha en quant a l’aplicació educativa dels continguts, valors i pràctiques de l’ESS.

Campanya global per un currículum de l’ESS

Actualment s’està duent a terme una iniciativa a nivell internacional (global) per consensuar un currículum de l’ESS. Aquesta iniciativa s’emmarca dins la Campanya global per un currículum de l’ESS que va començar el seu viatge l’octubre del 2016 i que té els següents objectius:

“Esta Campaña es una iniciativa educativa en Economía Social Solidaria formalmente deflagrada en Octubre de 2016, a partir de un colectivo de organizaciones de la Red Educación y Economía Social Solidaria- REESS, que busca articular y complementar un Currículum Global de la Economía Social Solidaria, o sea, los planes de estudios, propuestas didácticas, saberes, epistemologías, metodologías, ciencias y prácticas de educación formal, no formal e informal, desarrolladas en todo el mundo, en escuelas, universidades, movimientos sociales, cooperativas, sindicatos, asociaciones, comunidades campesino indígenas y afrodescendientes, en la construcción de una economía justa, sostenible, no capitalista.” (Equipo de sistematización, 2017).

Aquesta iniciativa segueix vigent i presentarà els seus avanços al proper Forum Social de les Economies Alternatives (Juny 2020). Caldrà seguir amb atenció les propostes que sorgeixin d’es d’aquest moviment.

Innovació educativa des dels valors cooperatius

La Federació d’Escoles Cooperatives de Catalunya ha sistematitzat a l’informe “*Innovació educativa des dels valors cooperatius*” (Palet, M i Valls, J. 2019) un recull de bones pràctiques d’innovació educativa dins dels valors cooperatius. L’informe analitza cinc iniciatives educatives a partir de tres paràmetres: 1) trets i característiques generals de l’escola; 2) Innovacions detectades al projecte; 3) Innovacions pedagògiques. Malgrat ser tansols una pinzellada d’una part de les escoles cooperatives federades, és un del pocs documents existents on es poden intuir alguns elements comuns ja sigui en el funcionament intern de les escoles cooperatives com en els models pedagògics.

5. Segmentació i categorització del sector educatiu de l'ESS.

En el següent apartat es fa una primer anàlisi de les pràctiques educatives que s'estan duent a terme des de diferents iniciatives de l'ESS. Aquesta anàlisi no és de contingut (que es troba a l'apartat 6 d'aquest document) sinó que més aviat es tracta d'un procés analític previ que ha segmentat i categoritzat l'univers existent de propostes educatives dins l'ESS. D'alguna manera podríem dir que en aquest apartat es posa ordre, mitjançant categories analítiques, a la realitat existent de l'objecte d'estudi, que són les entitats educatives dins l'ESS. Per fer-ho, ha calgut (1) establir prèviament què es considerava “iniciativa educativa de l'ESS” i què no; (2) identificar i llistar les iniciatives educatives existents; (3) Categoritzar analíticament les iniciatives segons el grau de rellevància que tenia l'educació dins el conjunt d'activitats de l'entitat o iniciativa i (4) seleccionar el grup diana al qual analitzar amb més profunditat.

5.1 Qui forma part de l'ESS i qui no. Criteris d'inclusió per aquesta recerca.

Definir qui forma part de l'ESS no és una empresa fàcil atès que no hi ha una sola manera de definir l'ESS. Es podria definir a partir de la forma jurídica de la iniciativa en concret o també es podria definir a partir dels valors i les pràctiques que promou en les seves activitats. En aquest últim cas, la complicació augmenta, doncs no hi ha un consens clar dins el moviment sobre quins són els valors concrets que defineixen l'ESS. Potser el referent més clar i qui ha fet un exercici més a fons a l'hora de situar-los ha estat el Pam a Pam (criteris del Pam a Pam), però també trobem els principis del Balanç Social que marquen unes línies de treball de l'empresa social i que d'alguna manera situen els valors i les pràctiques de l'ESS, o els valors cooperatius, que també podrien ser uns valors perfectament acceptables per moltes de les iniciatives que actualment es situen dins l'ESS, o fins i tot es podria considerar que una font legítima per situar els valors i les pràctiques de l'ESS és el que proposa l'article 4 de la proposta de Llei d'Economia Social i Solidària de Catalunya (XES 2014) atès que és el document de major consens dins el moviment.

Malgrat ser un tema filosòficament apassionant, s'escapa del propòsit últim d'aquest treball. És per això que encara que sigui de manera analítica, acceptarem en aquest context com a entitats que formen part de l'ESS: aquelles iniciatives que formen part del Pam a Pam. Així ho considerem perquè aquesta xarxa és, d'alguna manera, una organització legitimada per la comunitat de l'ESS, i els filtratges que utilitzen per incloure / excloure una iniciativa són filtratges consensuats i compartits per una àmplia part del moviment de l'ESS. Per tant, la resta d'entitats i iniciatives que no compleixin aquest criteri d'inclusió, malgrat ser properes o inclús compartir elements de l'ESS, no s'inclouran dins d'aquesta recerca.

5.2 Identificació, categorització i segmentació analítica.

En termes estadístics, “l'univers o col·lectiu és el conjunt d'elements de referència sobre el qual es realitzen les observacions” (Robert Russell, J; Kuby, P. 2007). Així doncs, el nostre univers són: aquelles iniciatives de l'ESS que tenen alguna relació amb el món educatiu (dins el Pam a Pam).

S'ha fet una cerca al directori de Pam a Pam a partir de la categoria “educatives”. El resultat han estat 140 iniciatives. Aquest conjunt d'iniciatives l'hem categoritzat analíticament en funció de la relació que tenen cada una d'elles respecte a el fet educatiu. Vegem-ho a continuació.

- **Grup 1: “Educatives”:** Aquelles iniciatives que tenen com a única activitat l'educació, ja sigui aquesta en contextos formals, o no formals.
- **Grup 2: “Accions educatives com activitat principal”:** Aquelles iniciatives que tenen com activitat prioritària i majoritària, dins el seu ventall d'activitats, l'educació ja sigui aquesta en contextos formals o no formals.

- **Grup 3: “Accions educatives com una activitat més”:** Aquelles iniciatives que, dins el seu ventall d’activitats, l’educació n’és una més.
- **Grup 4: “De suport”:** Iniciatives que donen suport tècnic, financer o formació per a la millora interna de les entitats.
- **Grup 5: “Xarxes”:** Iniciatives conformades per diverses entitats agrupades en objectius comuns que d’alguna manera tenen a veure amb l’educació. Inclou xarxes, comissions i grups de treball.
- **Grup 6: “Altres”:** Iniciatives que tot i estar més o menys vinculades amb l’educació i/o estar més o menys a prop de l’ESS, no han superat els criteris d’inclusió per aquest treball.

El resultat d’aquest procés analític es pot trobar a la Taula 2: “Classificació de les entitats educatives de l’ESS per tipus de relació amb el fet educatiu” que podeu trobar a l’annex 2.

5.3 Selecció i definició del “grup diana”

Com hem vist l’aspectre d’iniciatives educatives dins de l’ESS de Catalunya, sempre tenint en compte els criteris d’inclusió descrits, són 140 iniciatives. Com hem vist també, la gamma d’aproximacions cap al fet educatiu, també és força ampli; no totes les iniciatives incorporen un model pedagògic integral perquè les seves activitats no només són l’educació sinó que tenen altres línies de treball on l’educació pot tenir major o menor importància.

De manera analítica ens interessa, en aquest context, analitzar de manera més detallada i rigorosa el sub-grup d’entitats i iniciatives que es dediquen exclusivament a l’educació d’una manera integral (el sub-grup de les “entitats educatives que tenen l’educació com a única activitat”). L’interès per analitzar específicament aquest grup (grup diana) rau fonamentalment per tres motius:

- 1) Poder visibilitzar la diversitat de models pedagògics existents dins l’ESS
- 2) Poder analitzar en profunditat les propostes pedagògica existents dins l’ESS
- 3) Poder identificar els punts de convergència que els uneix (especialment aquells que tenen a veure amb l’ESS).

A continuació es resumeix a la següent taula les entitats que conformen el grup diana d’aquesta recerca:

Taula 3: Entitats educatives de l’ESS que tenen l’educació com a única activitat

Grup 1: Entitats educatives de l’ESS que tenen l’educació com a única activitat		
Nº	Tipologia d’iniciativa	Iniciatives
1	Escoles Waldorf	<u>7 Estrelles, SCCL</u>
2	Escoles al bosc	<u>Associació L’Espigol</u> , Bosc Turull, <u>Espai Tatakua</u>
3	Escoles lliures / Escoles vives	<u>El Petit Molinet</u> , <u>Escola Nou Patufet</u> , <u>Experiència Educativa El Roure</u> , <u>Fil d’Ariane</u> , <u>La Caseta</u> , <u>Espai d’acompanyament</u> , <u>La Melica</u> , <u>Manada Gori Gori</u> , <u>Submarí Lila per a l’atenció i el respecte als processos de vida SCCL</u>
4	Escoles populars	<u>Escola Popular de Manresa</u> , <u>La Troca</u> , <u>Escola Comunitària de Formació Permanent</u> , <u>L’Arcàdia</u>

5	Escoles “tradicionals”	<u>Col·legi Verge de les Neus</u> , <u>Escola Paidos</u> , <u>Patufet Sant Jordi SCCL</u>
6	Educació no formal	<u>Aula d'idiomes</u> , <u>Cooperativa Musicop</u> , <u>Estudi de Música</u> , <u>SCCL</u> , <u>Pitus i Flautes - Escola de música</u> , <u>Escola Lliure El Sol</u>
7	Grups de criança	<u>Associació mamaG</u> , <u>Associació per a la Criança i Educació La Karantoina</u> , <u>El Monstre de Paper</u> , <u>Associació per la Criança compartida</u>
8	Llars d'infants / escoles bressol	<u>Cooperativa Llar D. Infants La Gua Gua</u> , <u>El Sonall</u> , <u>Escola Bressol Nova Fortuny</u> , <u>Escola Bressol Patufet SCCL</u> , <u>Espai Nats</u> , <u>Garabatos SCCL</u>

Per poder fer una anàlisi en profunditat del grup diana, s'ha seleccionat una entitat de cada grup. D'aquesta manera s'ha entrevistat a:

- Grup 1: Escoles Waldorf: 7 estrelles
- Grup 2: Escoles al bosc: Espai Tataküa
- Grup 3: Escoles lliures: Escola el Nou Patufet
- Grup 4: Escoles populars: La Troca
- Grup 5: Escola “tradicional”: No s'ha pogut realitzar cap entrevista
- Grup 6: Educació no formal: Escola Lliure El Sol
- Grup 7: Grups de criança: No s'ha pogut realitzar cap entrevista
- Grup 8: Llars d'infants: No s'ha pogut realitzar cap entrevista

6. Anàlisi del sector educatiu de l'ESS

En aquest apartat es presenten els resultats obtinguts de l'anàlisi de les dades obtingudes a partir de les entrevistes realitzades a les entitats educatives de l'ESS. L'apartat inclou: (1) els elements identitaris que conformen les iniciatives analitzades; (2) una cartografia de referents pedagògics compartits (3) els valors compartits sobre els quals pivoten les pràctiques educatives i (4) els elements pedagògics comuns.

6.1 Elements identitaris

Els elements identitaris de les entitats són aquells trets que les descriuen de manera singular. La identitat de les entitats entrevistades es troba en 1) la forma jurídica; 2) el recorregut històric de les entitats; 3) la definició i el propòsit de la iniciativa 4) les dimensions del centre o escola.

6.1.1 Identitat jurídica

La majoria de les entitats entrevistades han esdevingut amb el temps cooperatives de treball associat. Si bé aquesta és la fórmula jurídica que sol ser la preferida per a moltes entitats, ja que estableix una coherència entre el funcionament intern i el model pedagògic, també trobem altres fórmules i figures jurídiques. Algunes són associacions perquè no han tingut la força suficient per articular-se com una cooperativa, i d'altres que potser al venir del món més associatiu, adopten altres fórmules jurídiques com una “institució no lucrativa”.

6.1.2 Recorregut històric

En general es tracta de projectes i iniciatives molt joves; entre 2 i 5 anys de recorregut (amb l'excepció de l'Escola Lliure El Sol que té 27 anys d'història). Aquestes dades apunten cap a la idea d'un estat molt embrionari del sector educatiu de l'ESS.

6.1.3 Definició i propòsit de la iniciativa

Les propostes educatives són, lògicament, molt variades. Hi ha iniciatives que fan educació per adults amb una mirada cap a l'educació al llarg de la vida fent formació de competències bàsiques; hi ha iniciatives que fan formació a formadors del món del lleure educatiu (per tant, són una escola de formadors); hi ha iniciatives que s'han fundat a partir del tancament d'una escola "tradicional" i s'han reconvertit en una nova iniciativa per voluntat però també per la necessitat de trobar un lloc on educar els seus fills i filles; iniciatives que s'han constituït amb la ferma idea de donar un servei educatiu amb un enfocament pedagògic concret i també hi ha iniciatives que d'es d'una lògica comunitària han seguit un camí d'anar eixamplant la base i anar construint el projecte pedagògic i organitzacional pas a pas i sense deixar-se a ningú.

6.1.4 Dimensions

Pel que fa a les dimensions d'aquestes entitats també trobem força diversitat pel que fa al nombre de persones sòcies, treballadores o acompanyants (mestres), com pel nombre d'alumnes.

Grans: Trobem des de l'Escola Lliure El Sol que compta amb una borsa de 150 persones formadores fins a El Nou Patufet que té 16 socis i sòcies i 350 alumnes.

Mitjanes: Destaquem La Troca que malgrat ser 3 acompanyants o referents del projecte, mouen i dinamitzen una gran quantitat d'alumnes.

Petites: És el cas de, per exemple, de 7 Estrelles, que actualment són 3 sòcies treballadores.

6.2 Referents pedagògics comuns

Una manera de veure quins són els punts de referència compartits per les diferents iniciatives educatives de l'ESS (almenys les analitzades en aquest treball) és identificar els referents pedagògics compartits. L'anàlisi de dades ha permès identificar els següents referents:

Freinet, Ferrer i Guàrdia, Rosa Sensat, Maria Montessori, Steiner (Waldorff), pedagogia lliure o viva, Freire.

De manera ampliada es pot consultar a l'annex 1 la biografia i la vinculació d'aquests referents amb l'ESS.

6.3 Valors i principis compartits

A partir de les dades obtingudes s'han identificat 14 principis i valors que d'alguna manera estructurin i emmarquen les pràctiques pedagògiques de les entitats educatives de l'ESS.

Els principis i valors els podem presentar de manera gradual en relació amb la quantitat de vegades que han estat anomenats per les entitats. D'aquesta manera trobem uns principis molt compartits, uns principis força compartits i uns principis poc compartits.

6.3.1 Principis molt compartits

Democràcia

Es fa referència al valor de la democràcia en dues direccions. 1) Pel que fa a l'organització interna de les entitats, i 2) com a la base del treball amb els i les participants (alumnes). És a dir la idea de la democràcia com el fet que tota persona vinculada al projecte educatiu té la capacitat i l'espai per a la decisió (governabilitat) del mateix. Veiem doncs com el valor “democràcia”, s'enllaça d'alguna manera amb el valor de “participació”.

“La Troca vetlla perquè la participació sigui real, perquè la gestió del propi projecte sigui el més democràtic possible. De fet, aquestes són competències (com la de participació) que s'adquireixen, que no són innates, i s'adquireixen participant”. [Entrevista 2_La Troca]

Participació

Es fa referència a la participació com a principi rector que orienta la manera de fer d'algunes organitzacions. En aquest sentit, la participació adquireix unes connotacions properes, com veiem, a la idea de la participació democràtica (incloent-hi els i les participants en els espais de decisió del projecte), però també a la idea de l'autogestió, és a dir, a la idea de que és a partir de la participació de les persones en el projecte que s'identifiquen necessitats individuals i col·lectives i és d'es d'allà que s'articula el fet educatiu i pedagògic.

“[...] des de l'autogestió. Clar, si no hi han ingressos no hi ha recursos fet que fa que no ens puguem acomodar perquè no hi ha ingressos per part de cap administració. Això fa una necessitat d'autoorganització i implicació de totes les persones que formem part de l'organització. L'autogestió forma part de les dinàmiques d'una organització horitzontal i assembleària. Si nosaltres ens organitzem de manera assembleària i per comissions, el que volem és que els nostres fills i filles s'iniciïn en aquests processos col·lectius. Una part important de la metodologia (pedagogia) és la participació. Que l'infant sigui el protagonista d'aquest procés participatiu, actiu i d'organització col·lectiva. Cada dia, al bosc, tenim una assemblea on decidim entre tots i totes què fem i on anem. Això agafa un pes molt important dins el nostre projecte educatiu. És un bosc escola actiu i participatiu.” [Entrevista 5_Espai Tataküa]

Inclusió / equitat

Es parla d'educació inclusiva en els termes d'incloure en els processos educatius a totes les persones, no només en l'àmbit de gèrere (co-educació) sinó incloent persones migrades, no migrades, gent gran, gent jove...així com de poder oferir uns continguts pedagògics adequats a cada alumne, tenint en compte la seva realitat i necessitats.

“El treball per projectes ens permet diversificar molt els processos d'aprenentatge i això ens permet passar de la igualtat a l'equitat; a cadascú se li dóna el que necessita i se li dóna i avalua en funció d'això.” [Entrevista 3: El Nou Patufet]

Transformació social

La majoria d'iniciatives tenen una mirada educativa cap a la transformació social. Es posa el focus en l'anàlisi de les necessitats socials de l'entorn, així com de les desigualtats existents i s'articulen propostes pedagògiques per pal·liar-les.

“La vocació de Nou Patufet és ser un hub dins del barri, amb el barri i pel barri. També desenvolupem la cooperativa d'alumnes que té com a objectiu detectar les necessitats del barri i intentar resoldre-les.” [Entrevista 3_El Nou Patufet]

6.3.2 Principis força compartits

Pensament crític

Es fa referència al pensament crític, dins la pràctica educativa, de la societat en la qual vivim. És a dir que incorporen a dins l'aula, i en determinats espais, una mirada crítica de la societat i l'actualitat. També hi ha iniciatives que van més enllà i tenen un posicionament polític coherent amb aquesta visió crítica que es trasllada al funcionament del dia a dia:

“Al ser cooperativa som molt sensibles a la consciència social i si hi ha algun esdeveniment tipus 8 de maig, nosaltres tanquem i sortim a manifestar-nos, perquè la consciència social està per damunt de tot. I és que nosaltres quan surti l'alumne volem que a la seva motxilla porti tot això: la prioritització del bé comú, la consciència medioambiental, que tingui dots comunicatives, tingui esperit crític, sàpiga treballar amb equip...” [Entrevista 3_El Nou Patufet]

“L'objectiu és formar a educadors i educadores que formin en el pensament crític, per l'emancipació de les persones (infants i joves), perquè siguin autònoms, perquè es facin responsables i vinculades a l'entorn en el què habiten. És en aquest sentit que entenem que fem una educació transformadora.” [Entrevista 1_Escola Lliure El Sol]

Feminisme i perspectiva de gènere

La incorporació de la mirada feminista en les experiències analitzades se situa en l'esfera de l'anàlisi de les desigualtats per raó de gènere, la presa de consciència sobre les desigualtats de gènere i el desenvolupament d'accions i pràctiques educatives per traslladar aquesta mirada.

Justícia social

La idea de la justícia social com a valor que orienta la pràctica educativa en les iniciatives analitzades, es refereix a analitzar i treballar per disminuir les desigualtats socials. Aquestes desigualtats també es donen en el camp de l'educació on l'accés a aquesta no és igual per a tothom.

“L'oferta formativa orientada a adults el biaix és molt gran; en un context de formació constant, on una persona és fàcil que no estigui al mateix lloc de feina més de 5 anys, és necessari una renovació i nova adquisició de coneixements constant, i l'oferta és la que és: màsters mega tops que valen 5000€. És a dir, que la poca oferta que hi ha està vinculada a una renda.” [Entrevista 1_Escola Lliure El Sol]

Bé comú

La idea del bé comú ha aparegut com a valor en les entrevistes realitzades. Ho ha fet en 3 accepcions. Per una banda s'empra referint-se a l'educació en si mateixa com a bé comú i com aquesta pot ser un mecanisme de superació de desigualtats si es democratitza el seu accés. En aquest sentit aquesta accepció del terme s'apropia a la idea de justícia social que hem vist anteriorment.

“L'educació és un dret de la ciutadania bàsic i un mecanisme de disminució i superació de les desigualtats. Una educació elitista accessible per pocs, interessa a les classes privilegiades, però reivindicar l'educació com un bé comú, té a veure amb democratitzar l'accés a la mateixa i adaptar l'accés a l'educació a tothom (flexibilització d'horaris, de matrícules...).” [Entrevista 2_La Troca]

Una segona accepció empraria el terme de bé comú per descriure una educació com un fet comunitari que s'hauria de concebre i realitzar, també, en espais comunitaris com a les places, els carrers, els parcs.

L'educació no és només allò que passa dins un espai formatiu institucionalitzat (com ho és l'escola) sinó que també són processos d'aprenentatge col·lectius que es donen en espais col·lectius.

“Perquè si entenem que l'educació és un bé comú que és de tots i de totes, que totes hi hem d'aportar, que totes ens en beneficiem i que segueix mantenint-se sense gastar-se. Passa també per veure l'educació com un procés que es dona al llarg de la vida. Passa perquè les empreses incorporin la lògica de la formació permanent. Que s'entengui l'educació com un fet comunitari, que els espais de participació comunitària s'entenguin també com espais de formació i aprenentatge; anem a pensar els espais comuns com espais d'aprenentatge (el parc, el centre civc, el casal, l'escola). En clau d'infant s'estan fent coses en aquest sentit (les ciutats jugables, els plans educatius d'entorn...) però pel que fa a la formació al llarg de la vida...aquí estem molt lluny.” [Entrevista 1_Escola Lliure El Sol]

Una tercera accepció situa el bé comú com un principi rector en la pràctica educativa. S'educa en la responsabilitat individual que es té cap allò comú.

“Nosaltres volem saber com són els nostres nens davant la prioritat del bé comú i davant la responsabilitat individual. Aquesta característica, per nosaltres és molt important, perquè provenim d'una cooperativa i creiem que com a cooperativa tenim el deure d'explicar això. Per tant quan nosaltres expliquem història, economia, geografia...tota aquesta vessant del bé comú i la responsabilitat individual, apareix.” [Entrevista 3_El Nou Patufet]

Sostenibilitat

El valor de la sostenibilitat ambiental apareix com a horitzó al qual arribar però també com a pràctica diària en el si de les organitzacions educatives i de la pràctica pedagògica.

“També anem a l'arrel, que és la sostenibilitat. Quines són les accions que des de l'escola es poden fer generar canvis per generar aquesta consciència medioambiental, que el teu consum sigui responsable, que no sigui de consum compulsiu, que sigui de proximitat...” [Entrevista 3_El Nou Patufet]

“La transformació parteix de l'acció, de la participació i per la posada en pràctica de la sobirania alimentària, l'economia social i solidària etc...que queda molt bé però que nosaltres posem en pràctica en el nostre dia a dia. com podem parlar de la preservació de la natura si no estan en contacte amb ella. Com podem parlar de democràcia real si no la practiquem i no l'experimentem cada dia. Clar...el bé comú (la natura, l'educació) s'ha de gestionar cada dia.” [Entrevista 5_Espai Tataküa]

Comunicació

La comunicació no és un valor en si mateix (en tant que no és una qualitat) sinó que és més aviat una idea força o una capacitat. Apareix a les dades obtingudes referint-se a la capacitat de l'alumnat per establir una connexió interior, amb el que sent, amb el que pensa, amb el que intueix, per després articular-ho amb un discurs argumentatiu. També apareix com un pilar educatiu en algunes iniciatives educatives entrevistades. En aquest cas les estratègies de comunicació no-violenta són en si mateix la base pedagògica que incorpora les idees (valors) de respecte i empatia.

“L'altre eix que tenim és el comunicatiu. Els hem de dotar d'eines per poder-se comunicar i per poder-se connectar (fem mindfuness des de P3 fin a 4rt d'ESO) perquè si no saps estar present en l'aquí i l'ara és molt complicat que et puguis centrar amb una feina. Tot això són les soft skills que nosaltres posem quan treballem per projectes.” [Entrevista 3_El Nou Patufet]

“Pel que fa a la pràctica educativa potser no és molt evident però sí que a través de com ens relacionem nosaltres ho capten els infants. Que l’ambient en el qual ens agrada estar, de respecte, cuidat, relaxat amb comunicació fluida i no-violenta, és el que trasllem als infants i a les famílies.” [Entrevista 4_7 Estrelles]

Amor a la terra

L’amor a la terra és un valor que ha aparegut en algunes ocasions en les entrevistes. Ho ha fet referint-se a l’amor al territori. Aquest amor per la terra es practica a algunes entitats educatives entrevistades mitjançant sempre la pràctica.

“Un nen respectarà el seu país si el coneix. Per tant, fem un pla que ens permeti conèixer i trepitjar tot el territori, des del litoral fins a l’alta muntanya. Amb aquestes experiències també convidem a altres alumnes d’entorns menys afavorits per integrar i cohesionar el país. Serà així com tindran amor, estima i passió pel territori. Si tu t’estimes el territori perquè l’has trepitjat, perquè el coneixes perquè ha vingut un forestal i t’ha explicat les particularitats del paisatge, tu el respectaràs.” [Entrevista 3_El Nou Patufet]

“Com podem parlar de la preservació de la natura si no estan en contacte amb ella. Com podem parlar de democràcia real si no la practiquem i no l’experimentem cada dia.” [Entrevista 5_Espai Tataküa]

6.3.3 Principis poc compartits

Decreixement

El decreixement apareix com a principi ideològic en algunes entitats entrevistades. La idea del decreixement, en aquest context, va un pas més enllà de la sostenibilitat ambiental i fa referència a la crítica del model capitalista associat al creixement exponencial i irracional i proposa un model de racionalització del creixement i d’una mirada més àmplia del concepte de creixement en si mateix, situant-lo no en els aspectes materials sinó en els aspectes relacionals i fins i tot espirituals.

Autogestió

L’autogestió és un aspecte clau en algunes de les entitats entrevistades. És el pilar que estructura tota l’organització de l’entitat així com orienta la pràctica educativa. Tanmateix, aquest principi, és característic d’entitats educatives autogestionàries, però no ho és amb la resta.

Respecte

El respecte és un valor que en l’anàlisi de les entrevistes apareix com una actitud vers els altres i vers l’entorn. També apareix associat a la idea de valorar l’alumne com a subjecte actiu en el seu procés d’aprenentatge.

“Pel que fa a la pràctica educativa potser no és molt evident però sí que a través de com ens relacionem nosaltres ho capten els infants. Que l’ambient en el qual ens agrada estar, de respecte, cuidat, relaxat amb comunicació fluida i no-violenta, és el que trasllem als infants i a les famílies.” [Entrevista 4_7 Estrelles]

“Som escola referent dels drets humans d’UNICEF. Això no és per tenir un títol sino perquè vam veure que el que plantejaven anava en el mateix sentit que el que plantejàvem nosaltres (el respecte a l’alumne, s’escola la seva veu, té intervenció en el seu procés d’aprenentatge...).” [Entrevista 3_El Nou Patufet]

“També existeix una tensió entre el fet d’acompanyar des del que surt individualment i com situar aquest procés amb un entorn, no? Com acompanyar-lo perquè pugui conviure amb respecte cap a l’altre.” [Entrevista 5_Espai Tataküa]

6.3.4 Comparativa dels valors compartits amb els valors de l’ESS

A continuació es presenta una taula comparativa entre els valors de l’ESS (incorpora diferents fonts) i els valors que s’han identificat en les entitats analitzades. En aquesta taula es poden veure com els valors de les entitats analitzades (els valors molt compartits en lila, els força compartits en groc i els poc compartits en verd) a sobre dels valors descrits en la literatura existent.

Es pot consultar la Taula 4: “Anàlisi comparat dels valors de l’ESS en diferents fonts i els trobats a les entrevistes” de l’annex 2.

6.4 Elements pedagògics comuns

Com s’ha anat veient al llarg dels apartats anteriors, s’ha seleccionat un grup diana que representés el màxim de diversitat pedagògica dins les propostes educatives de l’ESS per tal d’oferir justament la riquesa de la diversitat pel que fa a enfocament educatiu i, alhora, la idea que hi ha molts punts en comú que conflueixen en l’ESS. A continuació s’ofereix una anàlisi comparat de models pedagògics el qual s’estructura en base a 5 elements: 1) el propòsit educatiu 2) els objectius educatius 3) els continguts 4) la metodologia i 5) l’avaluació.

6.4.1 Propòsit educatiu

Quin és el sentit d’educar? Quina intencionalitat hi ha en l’acte d’educar? D’és d’on i cap a on s’educa? Aquestes són preguntes que són primordials quan es parla del món educatiu. En una anàlisi general -i generalista- es podria classificar en 3 les direccions cap a les quals es poden orientar les propostes educatives:

1. Propostes adaptatives. Són aquelles propostes que tenen per objectiu dotar d’eines, capacitats i competències als alumnes per tal de que aquests puguin desenvolupar-se adequadament i adaptativament en el context social vigent. En aquesta categoria s’emmarquen moltes de les iniciatives educatives hegemòniques, les quals basen la seva pràctica en l’aplicació acrítica del currículum escolar. La metodologia sol ser molt diversa i sovint es confon la innovació tècnica (pissarres electròniques, espais virtuals...) amb la idea de transformació social. Malgrat que existeixen propostes adaptatives dins l’ESS aquesta recerca, malauradament, no ha pogut contactar amb cap d’elles.

2. Propostes transformadores. Són aquelles propostes que a partir d’una anàlisi i d’un posterior posicionament polític, generen unes pràctiques educatives més o menys complexes per transformar la realitat. Aquesta proposta de transformació està lligada doncs a la ideologia dels adults que proposen aquesta educació. En aquesta categoria hi trobaríem un gran ventall d’experiències (escoles autogestionades, escoles cooperatives, escoles ecosocials, escoles comunitàries...). Aquest propòsit educatiu, el de la transformació social, és el que segurament encaixa més i millor amb l’ESS, ja que coincideix amb aquest aspecte fonamental de transformació social. En aquesta investigació es situarien en aquesta categoria les següents iniciatives: Escola Lliure El Sol, La Troca, El Nou Patufet, Espai Tataküa

3. Propostes emancipadores. Són aquelles propostes educatives que conceptualitzen els processos d’aprenentatge fonamentalment com a processos que neixen de dins l’alumne (l’impuls de descobrir, la inquietud de saber, el desig de millorar, la necessitat d’aprendre...) cap a fora (on s’acaba concretant amb

l'adquisició d'aprenentatges significatius on l'alumne aprèn allò que li interessa). En aquestes propostes la figura de professor/a o mestre passa de ser el dipositari del coneixement per ser una figura acompanyant dels processos d'aprenentatge dels alumnes. En aquesta investigació es situarien en aquesta categoria les següents iniciatives: 7 Estrelles i el Nou Patufet.

6.4.2 Objectius pedagògics

Els objectius pedagògics són aquelles fites on es pretén que arribin els alumnes a partir de l'acció educativa que realitza el claustre de professors i professores, els iguals, l'entorn i la família. La reflexió sobre els objectius pedagògics correspon sobretot a un entorn educatiu estructurat (com és l'escola), però cal tenir en compte que la resta d'agents educatius també juguen un paper molt important per a la consecució dels objectius pedagògics.

De l'anàlisi de les dades obtingudes es poden agrupar en 3 els objectius pedagògics compartits:

1. Formar a persones perquè siguin autònomes i alhora es facin responsables i participants de l'entorn on viuen.

Moltes de les entitats analitzades situen com a prioritari l'objectiu de formar a les persones, ja siguin educadors/es, infants, joves i adults en l'adquisició de capacitats i competències per assolir, en un context social capitalista, una autonomia personal que tingui en compte els diferents rols que es juguen a la vida.

“L'objectiu és formar a educadors i educadores que formin en el pensament crític, per l'emancipació de les persones (infants i joves), perquè siguin autònomes, perquè es facin responsables i vinculades a l'entorn en el qual habiten.” [Entrevista 1_Escola Lliure El Sol]

Fan formació en competències bàsiques per a la vida adulta amb una mirada transversal tenint en compte els diferents rols que juguem les persones al llarg de la vida adulta en el nostre context actual: formacions més acadèmiques (català, castellà, informàtica bàsica...), competències “pre-laborals” (com moure't en el mercat laboral), competències com a mares i pares, competències per una ciutadania activa i crítica, competències pel coneixement de l'entorn per persones novvingudes i autòctones, competències sobre la supervivència a la llar (economia domèstica, factures, drets com a consumidora, com portar una família...), competències sobre expressió i moviment... [Entrevista 2_La Troca]

“En l'infantil és molt la base: cos, de la ideologia personal, de la identitat... Quan parlem a taula parlem de coses molt senzilles però que són la base de relació social a partir del qual es desplega la resta d'aprenentatges.” [Entrevista 4_7 Estrelles]

Nosaltres volem saber com són els nostres nens davant la prioritat del bé comú i davant la responsabilitat individual. Aquesta característica, per nosaltres és molt important, perquè provenim d'una cooperativa i creiem que com a cooperativa tenim el deure d'explicar això. Per tant quan nosaltres expliquem història, economia, geografia...tota aquesta vessant del bé comú i la responsabilitat individual, apareix. [Entrevista 5_Espai Tataküa]

2. Fomentar l'aprenentatge de drets i per una ciutadania global

L'aprenentatge en drets i per una ciutadania global també és un objectiu compartit per diverses iniciatives analitzades. Aquests aprenentatges es concreten en la inclusió dels drets tant en la defensa dels mateixos en la pràctica educativa com en la incorporació dels mateixos en la temàtica curricular.

“Som escola referent dels drets humans d'UNICEF. Això no és per tenir un títol sinó perquè vam veure que el que plantejaven anava en el mateix sentit que el que plantejàvem nosaltres (el respecte a

l'alumne, s'escola la seva veu, té intervenció en el seu procés d'aprenentatge...)." [Entrevista 3_El Nou Patufet]

"Hi ha poca consciència de l'educació al llarg de la vida com un dret de ciutadania i sovint les persones amb poca formació estan menys empoderades per reivindicar-lo. És un repte per La Troca fer arribar les propostes de l'ESS a aquests col·lectius menys visibilitzats i menys coneixedors d'aquests alternatives." [Entrevista 2_La Troca]

3. Desenvolupar actituds i capacitats transformadores

La idea d'una educació transformadora, com vèiem en anteriors apartats, és present en el propòsit educatiu de moltes de les iniciatives entrevistades. El desenvolupament d'actituds i capacitats transformadores es concreta com a objectiu pedagògic en diversos casos analitzats. Aquest objectiu orienta les accions educatives en l'anàlisi de l'entorn proper i llunyà per entendre'l i, posteriorment, poder incidir en ell.

"L'alumne per poder transformar el món, primer ha de poder transformar el seu entorn proper (per nosaltres, barri). Si els alumnes veuen que amb el seu impacte es modifiquen coses del barri, s'ho creuran. Si no han aplicat accions de transformació, quan surtin no ho faran. L'escola que fa? Davant les injustícies em posiciono." [Entrevista 3_El Nou Patufet]

"La idea és posar les bases perquè la persona estigui segura i confi amb la seva autonomia i capacitat de decisió per transformar i per fer allò que els hi neixi, allò que surt del seu impuls. Que trobin els seus propis valors. Que tinguin una llibertat i una decisió en el món sobre qui són i qui volen ser." [Entrevista 4_7 Estrelles]

6.4.3 Continguts curriculars

L'anàlisi de les dades obtingudes no permeten obtenir de manera directa un "corpus didàctic" o un conjunt de continguts pedagògics concrets. Tanmateix si que permeten esboçar en línies generals, uns eixos temàtics que podrien vestir, si es desenvolupessin, un currículum escolar. Vegem-los.

- La transformació social
- L'ecologisme i la sostenibilitat
- El feminisme
- El creixement personal i espiritual
- La ciutadania global (drets, igualtat i pluralisme)
- Oficis i aprenentatge per la vida
- Comunicació
- Alimentació i salut

6.4.4 Metodologia, pràctiques d'aprenentatge o estructures pedagògiques

Totes tres nomenclatures (metodologia, pràctiques d'aprenentatge o estructures pedagògiques) vénen a referir-se al mateix concepte; les propostes que d'una manera més o menys estructurada i més o menys directiva, es fa des dels acompanyants perquè els infants, joves o adults puguin desenvolupar un conjunt d'aprenentatges.

La sistematització de les dades obtingudes ha recollit un seguit de pràctiques d'aprenentatge. Aquestes podríem dir que són les metodologies més properes o pròpies de l'educació en l'ESS. Vegem-les.

Lliure circulació

La primera persona que va referir-se a aquesta pràctica fou Emily Pickler. Molts altres pedagogs i pedagogues l'han seguit i abanderat (Maria Monetssori, Ferrer i Guàrdia...). La lliure circulació està especialment indicada per infants petits i es basa en la idea que l'energia i la voluntat dels infants els impulsa a moure's amb un patró condicionat pels seus interessos i desitjos. Cal doncs, oferir un espai educatiu on els infants puguin desplaçar-se lliurement per tot l'espai per tal que naturalment trobin el seu lloc, descobreixin els seus interessos, es desplacin i desenvolupin la psicomotricitat (i amb ella la personalitat), i experimentin la sensació de llibertat dins un límit (l'espai educatiu) que cuida.

Ambients

Els ambients són propostes educatives semi-estructurades. El grup d'acompanyants prepara els espais de l'aula que ofereixin propostes diferents. D'aquesta manera, en una aula organitzada per ambients, es pot trobar un ambient de lectura (on es disposa de llibres, contes i un espai tranquil i preparat per la lectura), un ambient de construccions (on es disposa de contenidors amb peces, etc.), un ambient de joc simbòlic (on es pot trobar "ninus", disfresses, maquillatge, atrezzo...), etc. Aquesta proposta metodològica funciona especialment bé en edats també inicials i combina perfectament bé amb la lliure circulació. D'aquesta manera, els infants, lliurement i en funció dels seus desitjos i interessos, van circulant per l'aula i s'aturen a l'ambient que més els interressi (i necessitin pel seu desenvolupament).

Racons

Els racons és una proposta més estructurada que els ambients i està pensat per infants una mica més grans. En aquesta proposta es sol dividir els alumnes de l'aula de tal manera que un grup reduït d'alumnes tenen una estona determinada i pautada per anar a un racó determinat, mentre els altres alumnes o estan a altres racons o estan a altres espais de l'aula. El racó està acompanyat per un acompanyant, qui proposa una activitat relacionada amb la temàtica del racó. Alguns exemples de racons serien el racó de les grafies (on es practica de múltiples maneres les lletres), el racó del càlcul (on s'experimenta amb volums, dimensions i quantitats a través de material sensorial), el racó de jocs (on hi ha una sèrie de jocs concrets, i no uns altres, perquè els infants hi puguin jugar). La metodologia dels racons permet fer un seguiment individualitzat dels interessos i dinàmiques dels alumnes, ja que sol haver-hi un acompanyant durant l'estona del racó.

Rotllana

La rotllana és una proposta metodològica estructurada que planteja la idea de reunir tots els membres de l'aula i d'asseure's formant un cercle. Aquesta proposta pot tenir més o menys pes dins el plantejament pedagògic. Generalment aquest sol ser l'espai i l'estructura en la qual els membres es comparteixen informacions. Vindria a ser un pas previ a l'assemblea, però també assenta les bases de, per exemple, una reunió.

Assemblea

L'assemblea és una proposta estructurada. Parteix de la mateixa necessitat que la rotllana però va un pas més enllà; no és només l'espai on els membres es comparteixen informació (que també) sinó que és un espai on es prenen decisions de manera col·lectiva que afecten justament a la col·lectivitat (grup aula).

Treball per projectes amb treball cooperatiu

El treball per projectes és una metodologia que es comença a aplicar als cursos de primària, però és sobretot a secundària quan aquesta metodologia pot desplegar tot el seu potencial. El professor/a planteja un tema i el desenvolupa (per exemple: el cicle de l'aigua). Suggereix unes preguntes que demana que es resolguin en grup (aquí pot utilitzar tècniques de treball cooperatiu) i que alhora recullin nous dubtes que hagin sorgit en la recerca d'aquestes preguntes inicials. Un cop acabat l'exercici tots els alumnes tenen una idea inicial sobre el tema i s'han formulat una sèrie de preguntes pròpies i més profundes que les inicialment plantejades. Aquestes, amb l'ajuda del professor o professora acompanyant, seran la guia per desenvolupar un projecte de recerca que pot durar aproximadament 3 mesos i que culmina amb una presentació oral o amb la presentació d'un objecte o una peça artística, etc... Generalment aquests projectes són amb grup i es treballen de manera transversal i aplicada les matèries "clàssiques" (matemàtiques, llengua, història...).

El potencial d'aquesta metodologia rau a aprendre a com s'aprèn. És a dir, que els alumnes poden ser perfectament conscients dels propis processos d'aprenentatge i que aquests siguin acompanyats i validats per un tutor o tutora referent. Un altre element a destacar és el fet de l'aprenentatge entre iguals, on es treballen valors com la democràcia, l'equitat, la solidaritat, el respecte, etc...

6.4.5 Avaluació

La majoria de les entitats analitzades no inclouen una avaluació sistematitzada. Aquest motiu s'explica per la casuística de la mostra la qual incorpora projectes on no sempre l'avaluació té un pes fonamental.

Troblem entitats que basen el seu funcionament a partir de la lògica assembleària i comunitària i l'avaluació se situa a l'esfera del fet de compartir les impressions que els adults referents així com els companys i companyes tenen de l'infant.

També trobem iniciatives que, malgrat ser escoles, s'emmarquen en un format més tipus formacions o cursos, pel que les avaluacions s'orienten a la valoració sobre la formació i sobre l'aplicació que aquesta pot tenir a la vida dels i les participants.

Finalment trobem de manera singular iniciatives que han eliminat l'avaluació clàssica de valoració numèrica que centra la mirada exclusivament en el resultat. Aquesta ha sigut substituïda per un sistema d'avaluació basat en el compromís individual que adquireix l'alumne abans d'iniciar un projecte. Aquests compromís contempla diferents paràmetres, on el resultat finalista de l'acció no conta més que l'actitudinal o el desenvolupament d'eines de comunicació. En aquest model avaluatiu la veu de l'alumne (autoavaluació) és escoltada i respectada, i les veus dels companys i companyes també tenen un lloc en aquesta avaluació. La mirada de l'acompanyant, lògicament, també compta, però aquesta ni té un pes major que les altres ni es fixa necessàriament en els mateixos objectius o paràmetres avaluatius.

7. Resultats

7.1 Resultats generals

Sobre els elements identitaris

La forma jurídica més habitual de les iniciatives educatives dins l'ESS analitzades és la coopeartiva. Sovint aquesta forma jurídica encamina i orienta les pràctiques educatives, generant un moviment de retroalimentació que d'una banda organitza l'entitat i per l'altre inspira la pràctica docent.

Destaquen les iniciatives que tenen una mida petita pel que fa al nombre de socis/es o del cos docent. En general, però, existeix molta diversitat pel que fa al tamany i el volum d'alumnes. D'aquesta manera podem trobar escoles de tres sòcies amb una sola línia d'infantil (1-5 anys) fins a cooperatives de 1200 alumnes distribuïdes en diverses línies i de totes les etapes educatives.

Les històries d'empoderament i d'emprenedoria col·lectiva destaquen en els processos de constitució de les iniciatives educatives analitzades. En general són iniciatives creades a partir de la identificació d'una necessitat educativa concreta.

Sobre els referents pedagògics compartits

L'anàlisi de dades ha permès traçar un fil conductor entre els diferents referents pedagògics de les iniciatives educatives.

Per una banda trobem les iniciatives pedagògiques de la II República espanyola. Especialment els que es van circumscriure a l'Escola Nova. És el cas de Ferrer i Guàrdia i les seves aportacions sobre una escola laica i basada en l'ensenyament científic. Célestine Freinet és un altre referent de les entitats educatives de l'ESS. Hi ha moltes aportacions de Freinet que actualment es reelaboren en aquests espais educatius, com és el cas de l'aprenentatge basat en investigacions (projectes), l'aprenentatge cooperatiu, el centre d'interès a partir dels desitjos de l'infant, la democràcia com a eina per al creixement col·lectiu dins l'aula, l'ús de la impremta com a coneixement d'un ofici... Maria Montessori i les seves aportacions en el camp de l'aprenentatge sensorio-motriu basat en el respecte cap al desenvolupament natural de l'ésser humà qui té una necessitat innata de jugar, d'aprendre i de desenvolupar-se, mitjançant tots els sentits. D'ella també es rescataren idees com el lliure moviment. Finalment, Rosa Sensat, com a personatge clau que proposa l'escola a la natura (escola al bosc) durant els anys de la II República i també com a referent per la renovació pedagògica a Catalunya amb l'impuls de l'Escola de mestres.

També es troben referències en "pedagogs internacionals". És el cas de Rudolf Steiner (pedagogia Waldorf) i de Paulo Freire (pedagogia dels oprimits).

Finalment trobem referents contemporanis que s'inclouen dins el paraigües de l'educació viva i també de l'educació llibertària.

Sobre els valors compartits amb l'ESS

L'anàlisi de les iniciatives educatives ha permès identificar valors molt compartits entre elles (democràcia, participació, inclusió / equitat i transformació social) uns valors força compartits (pensament crític, feminisme i perspectiva de gènere, justícia social, bé comú, sostenibilitat, comunicació, amor a la terra) i uns valors poc compartits (decreixement, autogestió i respecte).

El conjunt de valors identificats en les iniciatives educatives analitzades tenen una clara correlació amb les principals fonts que situen els principis i valors de l'ESS. Fent una comparativa entre els valors que han estat citats a les entrevistes i creuant-los amb els valors que es proposen des de diferents fons de l'ESS es pot afirmar que aquests són els valors compartits dins el món de l'educació de l'ESS:

- Democràcia
- Equitat
- Compromís per la transformació social i la cooperació
- Perspectiva de gènere i feminisme
- Sostenibilitat i medi ambient
- Respecte
- Participació
- Inclusió

Les dades també permeten dir que les iniciatives educatives de l'ESS incorporen en la seva pràctica pedagògica -en menor o major mesura- els valors de l'ESS. Tanmateix cal ser curosos amb aquesta afirmació, ja que no queda clar de quina manera es concreten aquests valors a la pràctica educativa. Caldria una aproximació més profunda en l'anàlisi de les pràctiques per conèixer-ho. Així i tot es pot afirmar que en general els valors de l'ESS no es troben en els continguts pedagògics de manera sistematitzada (en un currículum) sinó més aviat en el propòsit educatiu i en la pràctica docent i d'una manera no estructurada.

Sobre els elements pedagògics

Es pot afirmar que la majoria d'iniciatives educatives dins l'ESS tenen un propòsit educatiu transformador. Tot i això també hi ha iniciatives que, malgrat estar dins l'ESS, el seu propòsit és adaptatiu o emancipador.

Els objectius educatius més compartits entre les iniciatives educatives de l'ESS són: 1) Formar a persones perquè siguin autònomes i a l'hora es facin responsables i participants de l'entorn on viuen. 2) Fomentar l'aprenentatge de drets i per una ciutadania global i 3) Desenvolupar actituds i capacitats transformadores.

Pel que fa als continguts pedagògics, és a dir, allò que s'ensenya a l'aula, no es disposa de dades suficients per afirmar amb certa solvència quin és el tipus de contingut que imparteixen les iniciatives educatives de l'ESS. Malgrat això, de les entrevistes es desprenen a nivell general els següents continguts: La transformació social, l'ecologisme i la sostenibilitat, el feminisme, el creixement personal i espiritual, la ciutadania global (drets, igualtat i pluralisme), els oficis i aprenentatge per la vida, la comunicació, l'alimentació i salut.

Pel que fa a la metodologia o les pràctiques d'aprenentatge a l'aula, les iniciatives educatives de l'ESS analitzades incorporen en edats primerenques (infantil i primària) la lliure circulació, la distribució per ambients, l'estructura d'aula per racons i la rotllana com a mecanisme proto-assembleri per a comunicar-se com a grup. En edats intermitjtes i superiors (primària i secundària) l'assemblea i el treball per projectes (on el treball cooperatiu és una eina més que s'utilitza).

Pel que fa a l'avaluació la majoria de les entitats analitzades no inclouen una avaluació sistematitzada.

7.2 Model educatiu de l'ESS

Taula 5: Esquema del model educatiu de l'ESS a partir dels resultats obtinguts

Resum dels resultats obtinguts	
Principis i valors	- Democràcia - Equitat - Compromís per la transformació social i la cooperació - Perspectiva de gènere i feminisme - Sostenibilitat i medi ambient - Respecte - Participació - Inclusió
Referents pedagògics	Ferrer i Guàrdia, Célestine Freinet, Maria Montessori, Rosa Sensat, Rudolf Steiner, Paulo Freire
Propòsit educatiu	El propòsit “tipus” per un model d'educació de l'ESS que s'intueix a partir de les dades analitzades, és un model híbrid entre el propòsit transformador i el propòsit emancipador. El propòsit transformador parteix d'una visió transformadora de la societat que, a partir d'una reflexió crítica del passat i del present, dota d'eines a l'alumnat per modificar l'entorn. En aquest sentit el propòsit de la transformació social és el que segurament encaixa més i millor amb l'economia social i solidària, ja que coincideix amb l'aspecte fonamental de transformació social. Tot i així, la proposta emancipadora també pot tenir un encaix en el model d'educació per l'ESS, ja que són propostes educatives que situen l'element transformador en el procés de canvi, o emancipació personal de l'alumne. D'aquesta manera si es modifica la manera de com l'alumne es relaciona amb el món, més connectat amb els seus processos vitals, amb les seves necessitats i amb les de l'entorn, és també una manera de transformar la societat a partir del canvi de paradigma individual.
Objectius pedagògics	1. Formar a persones perquè siguin autònomes i alhora es facin responsables i participis de l'entorn on viuen. 2. Fomentar l'aprenentatge de drets i per una ciutadania global 3. Desenvolupar actituds i capacitats transformadores
Continguts pedagògics	- La transformació social - L'ecologisme i la sostenibilitat - El feminisme - El creixements personal i espiritual - La ciutadania global (drets, igualtat i pluralisme) - Oficis i aprenentatge per la vida - Comunicació - Alimentació i salut

Resum dels resultats obtinguts	
Metodologia	<i>Per infantil i primària</i> - Lliure circulació - Distribució per ambients - Estructura d'aula per racons - Rotllana (com a mecanisme proto-asambleri per a comunicar-se com a grup) <i>Primària i secundària</i> - Assamblea - Treball per projectes (on el treball cooperatiu és una eina més que s'utilitza).
Avaluació	Una avaluació basada amb els compromisos que l'alumne contreu amb el propi procés d'aprenentatge (a què em comprometo aprendre, com em comprometo estar, com em comprometo a relacionar, etc...). Una avaluació que doni veu i responsabilitat a l'alumne i on hi intervinguin diferents actors: el propi alumne, els companys/es i el professor/a.

8. Conclusions

A partir de totes les dades obtingudes des de les diferents fonts, i del posterior tractament i anàlisi d'aquests podem concloure un seguit de fets.

1. El món educatiu dins l'ESS és ric i variat. Cercant en el directori del Pam a Pam (aquest ha estat el criteri d'inclusió) s'han identificat 140 iniciatives educatives. Aquest treball les ha pogut ordenar en 6 categories diferents en funció de la tipologia d'entitats que eren. D'aquesta manera s'han distingit entre: 1) entitats estrictament educatives; 2) Les entitats que tenen diferents línies d'acció i la prioritària és l'educació; 3) Les entitats que tenen diferents línies d'acció i l'educació no és una acció prioritària; 4) les entitats que donen suport a l'acció educativa; 5) les xarxes com la XES que tenen una funció de difusió i formació; 6) "altres" que vindrien a ser totes aquelles iniciatives educatives que no es troben dins el Pam a Pam. Es tracta doncs d'un món heterogeni pel que fa a les iniciatives que l'integren. Aquest fet pot dificultar el seu abordatge i l'aplicació de mesures i polítiques generalitzadores.

2. Sorpren l'absència d'iniciatives educatives -molt properes a l'ESS-, com poden ser les cooperatives educatives, en un directori com el Pam a Pam. Caldria revisar aquest fet, i si calgués, fer un esforç d'acostament d'aquestes iniciatives.

3. Existeix una correlació entre els valors de l'ESS i l'aplicació d'aquests valors en les iniciatives educatives de l'ESS. Tanmateix, tot i que les dades no siguin concloents al respecte, tot apunta que aquests valors funcionen com a principis rectors que orienten, o més aviat, inspiren la pràctica docent. No està tant clar que aquests valors es traslladin directament a la pràctica docent. En aquest sentit queda un llarg recorregut per desenvolupar un corpus didàctic complert i sistematitzat -que contempli els objectius didàctics, els continguts, la metodologia i l'avaluació- que incorpori els valors de l'ESS.

4. Hi ha una manca de producció teòrica sobre com traslladar els valors i les pràctiques de l'ESS en un entorn educatiu

5. Si bé existeixen diferents fons, no hi ha un consens clar dins el moviment de l'ESS sobre quins són els valors en els que reposen les pràctiques de les entitats en general.

6. Encara no es pot parlar d'un "model pedagògic de l'ESS", o més aviat, que l'ESS disposi d'un marc pedagògic més o menys comú. Aquest treball ha volgut contribuir en aquest sentit aportant una proposta de model pedagògic a partir de les dades obtingudes, però al marge d'aquesta proposta, l'ESS a Catalunya és lluny encara de poder disposar d'un model pedagògic comú. És cert que existeixen iniciatives que incorporen els valors de l'ESS, el propòsit educatiu transformador o una avaluació alineada amb les pràctiques de l'ESS, però es tracta d'iniciatives encara molt deslligades entre si, molt poc sistematitzades i, en general, amb molt poc recorregut.

7. La majoria d'iniciatives educatives dins l'ESS incorporen la mirada transformadora en el propòsit educatiu. És a dir, que orienten els continguts didàctics i del dia a dia per preparar els alumnes per entendre el món d'una manera més o menys crítica i dotar-los d'eines per transformar-lo. Així i tot existeixen iniciatives que no incorporen aquesta dimensió malgrat situar-se dins del paraigües de l'ESS. En aquest sentit s'identifica una certa incongruència.

8. En general existeix una clara consciència del llegat educatiu (referents) del qual beuen les iniciatives educatives de l'ESS. Moltes d'elles són conscients de l'actualització o renovació que fan d'alguns dels autors i autores, sobretot de l'Escola Nova de la II República.

9. Apareix amb claredat la necessitat d'articular el sector educatiu dins l'ESS i de vincular-lo amb altres actors propers i sovint desconeguts.

9. Propostes d'acció

1. Crear un qüestionari, com el del Balanç Social, que permeti avaluar i ponderar el grau de “transformació social” de les entitats educatives de l’ESS (tot i que podria ser extensible a qualsevol iniciativa educativa). Es podria partir de les conclusions extretes en aquest treball i s’obriria un procés de validació entre diferents entitats educatives i de referència de l’ESS. Seria una eina d’auto avaluació que permetés anar incorporant els criteris de l’ESS i els de l’educació transformadora.

2. Crear un segell que garantís que les pràctiques d’una iniciativa educativa estan alineades amb els valors i les pràctiques de l’ESS i amb el model pedagògic que planteja (de nou, es podria partir del d’aquest treball). Un segell que d’alguna manera certifiqués una educació amb mirada social i transformadora permetria crear processos de sinergies i debats que enriquirien el col·lectiu.

3. Iniciar un procés de treball col·laboratiu entre diferents centres escolars per definir un currículum escolar que incorporés les pràctiques i valors de l’ESS. Dit d’una altra manera, seria “aterrar” i concretar el model pedagògic de l’ESS descrit en aquest treball, en un objectius pedagògics i unitats didàctiques. Aquesta proposta es podria articular a partir d’una prova pilot amb un grup de treball de docents de la xarxa socioeducativa d’Educoop (la plataforma educativa de l’ESS). L’entorn de treball d’aquest grup podria ser l’entorn digital que ofereix Educoop, ja que disposa de backoffice (repositori de documents), un espai de treball col·laboratiu amb les seves diferents eines, la possibilitat d’interacció amb la resta de la comunitat i persones adherides a la plataforma. La visió d’aquesta proposta seria la d’anar conformant de manera col·lectiva un *corpus* de materials didàctics i pràctiques educatives de perfil de l’ESS que es poguessin adaptar al currículum escolar obligatori, de tal manera que, amb el temps, els docents tinguessin accés mitjançant la plataforma d’Educoop, a tots els materials, discussions i contactes per transformar el currículum escolar en un currículum amb “mirada de l’ESS”.

4. Enllaçant amb la proposta anterior es podria establir un espai d’intercanvi d’experiències amb la Fundació FUHEM. Aquesta Fundació ha fet un esforç interessant en l’aplicació curricular de les idees ecosocials. Aquest procés pot inspirar enormement en un hipotètic procés iniciat aquí a Catalunya.

5. Crear un espai tipus “fira de l’educació transformadora” on poguessin confluïr tota la diversitat d’iniciatives que d’alguna manera estan relacionades amb l’educació (ja hem vist que n’hi ha moltes i molt variades) però que aquest fos un espai on poder acostar al món de l’associacionisme, el lleure educatiu, les diferents modalitats d’escoles alternatives, i es clar, també les propostes educatives més tradicionals. És necessari crear espais de confluència perquè, tal com s’ha vist en aquest treball, existeixen moltes iniciatives amb valors i pràctiques molt properes que pràcticament no es coneixen entre elles. Un exemple entre molts, en aquest sentit és el món de l’espai i l’ESS.

6. L’elaboració d’un informe diagnòstic que permeti identificar les necessitats formatives de les poblacions (per exemple a escala municipal) i correlacionar-ho amb l’oferta educativa de l’ESS. D’aquesta manera es podria veure com l’ESS està donant resposta a les necessitats educatives de la població.

7. Elaborar un informe diagnòstic de les necessitats, desitjos i aspiracions de la comunitat educativa de l’ESS.

8. Participar de la Campanya global per un currículum de l’ESS per tal d’alinejar-se o no amb els plantejaments que d’allí en surtin.

Bibliografia

Aznar, L (2016). Llums i ombres de l'escola 21. *El Crític*. Recuperat de: <https://www.elcritic.cat/investigacio/llums-i-ombres-de-lescola-21-10395>

Carbonell, J. (2016) *Les tres primaveres pedagògiques*. El diari de l'educació. Recuperat de: <http://diarieducacio.cat/les-tres-primaveres-pedagogiques/>

Centro de Investigaciones Sociológicas (2020). Barómetro de març de 2020. Tabulació per *Tres problemas principales que existen actualmente en España*. Recuperat de http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Indicadores/documentos_html/TresProblemas.html

Claudio Moyano (sense data). A Wikipedia. Recuperat el 01 de juliol de 2020 de: https://ca.wikipedia.org/wiki/Claudio_Moyano

Equipo de sistematización (Juliol 2017). *Histórico del Primero Año de la Campaña por un Currículum Global de la Economía Social Solidaria* [post a un blog]. Recuperat de: <https://curriculumglobaleconomiasolidaria.com/wp-content/uploads/2017/07/Historico-de-la-Campa%c3%bla-ESP-corto-me-170814.pdf>

Escola Nova (sense data). Wikipedia. Recuperat el 01 de juliol de 2020 de: https://ca.wikipedia.org/wiki/Escola_Nova#Comparació_Escola_Tradicional_vs_Escola_Nova

Esteve, Mar (2019). *Aventures d'aprenentatge. Construir escola amb treballs per projectes*. Editorial Eumo.

Estivill, J et alt. (2017). *Esmolem les eines. Debats de l'Economia Solidària per a la transformació social*. Materials de l'Escola de l'Economia Solidària de Catalunya. Ed. Pol·len.

Fundación Intered (2015). *Centros Educativos Transformadores. Rasgos y propuestas para avanzar*. Recuperat de: http://www.educaciontransformadoraglobal.org/wp-content/uploads/2019/02/centros-educativos-transformadores_catalan1.pdf

García, A (2019) *Otra educación ya es posible: una introducción a las pedagogías alternativas*, Barcelona. Ed. Litera.

Garcia, J. J (2017). *L'Economia solidària en 100 paraules*. Icaria. 168-169

Gonzalez, L (2018). *Educación para la transformación ecosocial. Orientaciones para la incorporación de la dimensión ecosocial al currículo*. Madrid. FUHEM.

La Fede (sense data). *Manifest pel dret a una educació transformadora*. Recuperat de: <http://www.lafede.cat/wp-content/uploads/2015/09/Manifest-pel-Dret-a-una-educació-transformadora.pdf>

Ley Orgánica 2/2006, de 3 de maig Jefatura de Estado. («BOE» núm. 106, de 4 de mayo de 2006). Referència: BOE-A-2006-7899

Ley Orgánica 8/2013, de 9 de diciembre, Jefatura de Estado. («BOE» núm. 295, de 10 de diciembre de 2013). Referència: BOE-A-2013-12886

Palet, M i Valls, J. (2019). *Innovació educativa des dels valors cooperatius*. Recuperat de: https://issuu.com/escolescoop/docs/innovaci_educativa_des_dels_valors_cooperatius

Robert Russell Johnson; Patricia J. Kuby. *Elementary statistics*. Cengage Learning, 23 febrer 2007, p. 7.

UNESCO (2015) *Rethinking Education: Towards a global common good?* Recuperat a: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232555>

XES (2014). *Llei d'Economia Social i Solidària de Catalunya*. Recuperat de: https://xes.cat/wp-content/uploads/2018/08/Proposta_llei_ESS_XES.pdf

Annexos

Annex 1: Pedagogies que es practiquen al món de l'ESS

Pedagogia Montessori

Maria Montessori va ser una de les primeres dones a graduar-se en medicina a Itàlia. Fou doncs una dona valenta, forta, testarruda, autònoma, amb fortes conviccions, amb ganes de trencar motlles. El positivisme era l'únic coneixement científic vàlid a l'època el qual es basava en l'observació.

A finals de s.XIX la pedagogia de l'època tenia bastant de filosofia i especulació i es constava bàsicament de “domesticar” als infants per convertir-los en adults mitjançant l'estricta disciplina que incloïa càstigs físics. L'objectiu de l'escola, com a institució, era homogeneïtzar a les persones perquè entressin en un motlle / patró concret (basat en les característiques pròpies de l'home, blanc i burgés). Qui sortia d'aquest motlle, era considerat com anomalies i eren abandonats a la seva sort. Qui era considerat perturbat mental, era enviat a institucions per a “ineducables”. Fou en una d'aquestes institucions que Maria Montessori va començar les seves pràctiques pedagògiques.

Treballant en aquest context Montessori va descobrir que hi havia una necessitat innata de jugar / aprendre / desenvolupar-se de tot ésser humà, la importància que té en l'educació dels infants els diferents sentits. Aquest fet la va empènyer a desenvolupar diferents materials amb aquesta lògica (materials que avui en dia és difícil no trobar-los a les escoles catalanes i d'arreu).

A la *Casa del bambini*, la següent institució de la qual en va ser la directora estava situada a un barri marginal de San Lorenzo. Davant de 50 nens d'entre 3 i 6 anys amb gairebé nuls aprenentatges sobre comportament o higiene, va crear un programa, el primer pas del qual fou: “vida pràctica” on s'ensenyava a parar i recollir la taula, escombrar, deixar l'aula recollida... Avui en dia a les escoles Montessori segueixen donant gran importància a què l'alumne sigui autònom, no només perquè és el principi de la conquesta d'altres aspectes educatius més elevats o complexos, sino perquè el fi de la pedagogia de Montessori és ajudar a assolir a l'infant el seu potencial com a ser humà, a créixer com a individu lliure, i el primer pas cap a la llibertat és l'autonomia.

- Es rebutja el reforç positiu perquè pot acabar aconseguint que l'infant no faci res a no ser que esperi la lloanca de l'adult...concepte conductista que pot generar un vincle depenent d'estímul - resposta.
- L'error no és penalitzat ni castigat, ja que és connatural al procés d'aprenentatge (un nen que se li ha caigut un vas d'aigua anirà amb més cura la pròxima vegada perquè haurà experimentat la conseqüència; que el got s'ha trencat i que ha hagut de recollir-ne els bocins),
- El paper de l'educador/a (guia) és molt actiu en la preparació dels ambients i en la presentació dels materials, però no tant respecte als infants (l'ideal és que el grau d'autonomia i autogestió dels alumnes fos tal que arribés a ser prescindible la figura).
- Importància dels materials pedagògics, basats en l'element multisensorial, i amb la idea que siguin autocorrectius, per tal de fomentar l'autonomia i l'autoestima de l'infant en el procés d'aprenentatge.
- Lliure circulació per l'aula i els ambients de manera autònoma.
- Llibertat amb límits (construïts amb normes que responen a raons, no són arbitràries).
- Distribució de l'aula per ambients (espais amplis i ordenats en què l'alumne pot entrar i sortir de manera independent i treballar amb les propostes que prèviament el guia ha presentat): ambient de vida

pràctica; ambient del llenguatge; ambient de l'àrea matemàtica; ambient de les extensions del llenguatge (geografia, botànica, música...)

- Visió global i integradora de les àrees de coneixement.
- Mirada cap a l'infant: respecte els seus temps i espais. En fomenta l'autonomia i l'empoderament.
- Enfocament que aposta clarament per la cooperació

Montessori va viure en un context històric complex i violent i convuls; des de finals del s.XIX on va ser testimoni de la I Guerra Mundial, l'ascens dels feixismes -que la van portar a exiliar-se primer a Barcelona i després a la Índia- i la II guerra mundial. Una vida tan atzarosa juntament amb els seus valors cristians, van fer que naixés amb força la idea que l'educació havia de ser l'eina per evitar futurs conflictes. **L'escola havia d'ensenyar a cooperar i a no competir, a respectar l'altre, i a actuar basant-se amb l'autodisciplina, la responsabilitat i la coherència interna i no per por al càstig.**

Va ser a la Índia on amb intercanvi d'idees amb personatges il·lustres com Ghandi o Krishnamurti, Montessori va elaborar un programa o un currículum que enlloc d'aïllar les diferents àrees de coneixement, oferia una visió global i integradora. La idea era mostrar a l'alumne que formava part d'una història col·lectiva i que mitjançant els seus actes hi podia contribuir. L'educació doncs suposa un camí cap al coneixement propi, cap a la comprensió de qui som i de com ens trobem inextricablement interrelacionats amb la naturalesa. És doncs una **visió humanista de l'educació** que convida que sense distinció d'origen, de sexe o de religions, la humanitat camini cap a una societat més justa.

El boom d'aquesta pedagogia, ha tingut un preu. Moltes escoles es presenten com a Montessori només perquè incorporin alguns materials, però sense adaptar la filosofia profunda que hi ha en ella a fi de captar clients.

Es sol criticar del mètode la seva excessiva rigidesa, sobretot si es compara amb escoles de pedagogia lliure. Els infants ha de penjar les jaquetes sempre de la mateixa manera, les lletres han de traçar-se sempre d'esquerra a dreta i de dalt a baix, o els llaços s'han de fer d'una única manera i no d'un altre. Montessori buscava "moblar el cap" dels seus alumnes de la manera més eficient, fomentant la seva autonomia, i sens dubte, ho aconsegueix. El preu d'aquesta excessiva rigidesa, per alguns, és la falta d'espontaneïtat. Pot ser que el cap estigui ben moblat, però no es deixa temps als alumnes per integrar-ho mitjançant el joc (a Montessori li van faltar 100 anys perquè les neurociències demostrassin el valor educatiu del joc). En els seus orígens es criticava aquesta pedagogia per deixar fer el que els hi donava la gana als alumnes i ara se la critica pel contrari.

Què pensaria Maria Montessori, aquella que va iniciar el seu mètode a un barri marginal de San Lorenzo, de que les escoles que porten el seu mètode no siguin accessibles per a tothom, no se sap, però el que si se sap, és que les escoles actuals, en bona mesura, no serien com són sense els seus descobriments i el seu mètode.

Pedagogia Waldorf

Al finalitzar la I Guerra Mundial, Alemanya havia quedat humiliada i Europa estava en estat de *sock* després de la major crisi de valors de la humanitat. Fou en aquest context que Rudolf Steiner, creador de la pedagogia Waldorf, va advertir el col·lapse imminent de les formes tradicionals d'organització comunitària, les quals havien de ser repensades per obrir la porta a uns nous temps. La seva teoria de la "triarticulació social" buscava superar les tensions inherents a les estructures socials contemporànies, fixant límits clars

entre la cultura, la política i l'economia. Cada un d'aquests àmbits tindria la seva pròpia lògica; l'àmbit cultural/espiritual estaria abanderat per la llibertat; l'àmbit polític/jurídic, per la igualtat; i l'àmbit econòmic, per la fraternitat. Era necessari humanitzar el món econòmic i financer. Tant l'economia competitiva (capitalisme) com la dirigida per l'Estat (comunisme) havien de deixar pas a l'economia col·laborativa.

La teoria d'Steiner va suscitar gran interès a la societat alemanya fins al punt que Emili Molt, directora de la fàbrica de cigarrets Waldorf li va proposar crear una escola per als fills dels seus obrers. La funció de l'escola doncs, seria educar per aquesta societat triarticulada basada amb els preceptes de llibertat, igualtat i fraternitat.

Malgrat que la pedagogia Waldorf a vegades se l'hagi classificat com educació lliure, difereixen en molts aspectes amb aquesta altra pedagogia. Comparteixen el valor concedit al joc lliure al treball manual i el contacte amb la naturalesa, però la visió del no directivisme és molt diferent. Els Waldorf defensen que els alumnes necessiten una estructura, una guia clara i un referent que els presenti els temes i els plantegi reptes. No estan preparats per prendre les seves pròpies decisions sobre què estudiar, ja que no tenen la idea dels temes que poden explorar ni sabran quins són els adequats per la seva edat. Així mateix, posar-los contínuament davant d'eleccions o compartir amb ell els nostres dubtes, és privar-los de l'entorn de seguretat que necessiten per poder arribar a la maduresa.

Una altra diferència, és que tant Montessori com les escoles lliures persegueixen que l'aprenentatge sigui el més autodirigit i autònom possible, que es produeixi per la pròpia curiositat de l'alumne. En la Waldorf, en canvi, la peça clau, és el mestre.

Si en general les escoles alternatives desperten passions entre-trobades, les Waldorf, s'emporten la palma. Les seves escoles es compten per centenars arreu del món, però el grup d'escèptics proliferen per internet i hi ha qui no la considera una pedagogia per no basar-se en el mètode científic (alguns dels seus pressuposits com la divisió dels éssers humans segons el seu temperament -melancòlics, colèrics, sanguinis o flemàtics- es basa en teories que la psicologia va abandonar fa temps).

Educació lliure

Més que una pedagogia, l'educació lliure constitueix una resposta de famílies i educadors a un model escolar i social que no convenç. Per aquesta raó el conjunt d'escoles lliures és d'allò més heterogeni. Si les escoles Waldorf i les Montessori compten amb un pare i una mare clars, en les escoles lliures cada una és del seu pare i de la seva mare. Cada projecte està inspirat per una sèrie de models pedagògics (Waldorf, Montessori, la influència dels Wild, de Summerhill, de Pikler...). i cada un d'aquests enfocaments deixa el seu pòsit en la manera de treballar. Tampoc hi ha una nomenclatura apropiada per aglutinar-les a totes, així que es parla d'educació lliure, democràtica, antiautoritària, alternativa o viva.

Tot i les seves diferències, existeixen alguns punts comuns:

- El principal és l'enfocament no directiu i la confiança en la capacitat de l'alumne per dirigir el seu propi aprenentatge.
- Relació horitzontal: davant l'educació vertical, desenvolupada després de la Revolució Industrial per homogenitzar als infants i proveir-se de mà d'obra, es promou la relació horitzontal i l'escola passa a ser un espai compartit per nens i nenes i adults.
- La tasca de l'adult (acompanyant) passa per proporcionar les condicions perquè els nens puguin aprendre i desenvolupar una visió crítica.

- Ensenyar implica saber escoltar i respectar els sabers dels alumnes. Ensenyar implica un descobriment propi i aliè.
- Existeixen poques normes, però les que hi ha són clares: respectar-se a un mateix, respectar als altres i respectar l'entorn i el material comú.
- Cap comportament es desaprova (mentre es respectin les normes bàsiques)
- Es confia en l'autoregulació, mentre que la imposició genera resistències
- Es respecta els processos i les inclinacions naturals dels alumnes
- Molts es defineixen com a democràtiques en un sentit radical: una persona, un vot. El funcionament de l'escola es decideix democràticament i l'assemblea és l'òrgan de major sobirania.

L'escola activa de Rebaca Wild

Molts dels projectes d'educació viva / lliure del nostre país segueixen les petjades del "Pesta", el centre que Maurici i Rebaca Wild van fundar a Equador.

Les característiques que defineixen aquest enfocament pedagògic són:

- Llibertat i límits -moure's i parlar permeten la formació d'estructures de comprensió sanes-.
- L'autonomia de l'infant també es persegueix alhora de tractar els conflictes. Es busca que se sentin responsables de les seves accions
- La base és molt similar a Montessori, de qui també n'incorporen els materials, però en difereixen del mètode de presentació i ús; els Wild prefereixen que sigui l'alumne qui, de manera lliure, explori i descobreixi el potencial dels materials.
- Enfocament menys directiu que a Montessori
- Màxima: El joc és el treball del nen
- Paper important dels contes, tant per desenvolupar la imaginació com per digerir experiències doloroses, a més d'ajudar al desenvolupament del llenguatge.
- Idees fonamentades amb la teoria de l'*autopoiesis* d'Umberto Maturana (tots els organismes tendeixen, de manera espontània a buscar les vies que millor els procurin el seu desenvolupament). Per que un infant es desenvolupi naturalment, necessita un entorn ric, amor i seguretat, llibertat i límits.

Pedagogia llibertària

La pedagogia llibertària comparteix molts dels principis amb l'educació lliure. Tanmateix posa l'accent i la intencionalitat educativa en la transformació social. Es reflexiona sobre quin ha de ser el paper de l'educació a nivell individual (a les escoles lliures / vives també ho fan), però en un segon lloc, a nivell col·lectiu (i aquí radica la seva especificitat) ja que l'objectiu de "crear" persones lliures ha de poder ser la de possibilitar la transformació de la societat que viu en una lògica capitalista / individualista cap a una societat regida pels valors de la igualtat, la fraternitat i la legalitat (democràtica).

L'objectiu és esdevenir ésser humà "lliure", sense vincles amb el sistema i dotat de l'intel·lectual, físic i sobretot tot, autònom.

A la pràctica, tot això, comporta donar un pes important a l'exercici de presa de decisions col·lectives i en l'anàlisi crític de la història i de l'actualitat.

Des d'aquesta pedagogia, s'entén l'educació convencional com un sistema de reproducció de desigualtats socials, i davant d'ella defensa una educació que tingui per objectiu canviar els valors per a construir una societat més justa. Davant l'autoritarisme, defensa la llibertat. Davant l'explotació, la solidaritat. Davant la segregació, la igualtat.

Algunes característiques que defineixen aquest model pedagògic són:

- Relacions horitzontals (caràcter anti autoriari)
- Aprenentatge autònom (autodirigit)
- Coeducació (de sexes i de classe)
- Autoevaluació (com a manera d'evitar la competitivitat)
- Assemblea com a mecanisme per a l'autogestió
- El joc com a eina per a l'aprenentatge

Una altra diferència important amb les escoles lliures és que aquestes últimes solen viure com una contradicció interna el fet que moltes famílies no poden accedir als seus projectes per causes econòmiques. És quelcom que s'intenta pal·liar fent activitats d'autogestió que busquen reduir la quota, però no s'arriba a posar fi al problema. En canvi, en la pedagogia llibertària, és prioritari que cap família quedi fora per no disposar de suficients ingressos, així que les quotes solen adaptar-se a les diferents situacions.

Escola viva

L'educació viva és una proposta que amalgama un conjunt de pedagogies iniciades -i descrites en aquest document- del S.XIX i XX i d'idees i paradigmes derivats dels avanços en diferents ciències (biologia, física, química orgànica,...) que conformen els postulats de l'escola viva.

Cal dir que aquesta tendència pedagògica, té un nom propi: Jordi Mateu. El recorregut de'n Jordi és extens i en destaca la creació de la xarxa d'escoles lliures (XELL) i l'esforç divulgador que ha fet i segueix fent amb el CAIEV (durant la pandèmia del COVID-19 de la primavera del 2020 el CAIEV va dur a terme un congrés virtual amb més de 31.000 persones inscrites arreu del món (Associació CAIEV 16 Juny de 2020. *Gracias. I Congreso de educación viva*. Recuperat de <https://www.youtube.com/watch?v=E4RfWgySvBQ>). El terme d'escola viva, doncs, el va ecunyar ell i respon a diferents motius:

- Distanciament del concepte "lliure" (educació lliure) que posa l'accent en un concepte complex -el de "llibertat"- que pot donar lloc a males interpretacions i confusions a persones que desconeixen aquesta realitat educativa.
- La referència del concepte "respecte als processos de vida dels infants" de Rebeca i Mauricio Wild va inspirar l'essència i la nomenclatura de la proposta pedagògica "educació viva".

- La paraula viva aporta unes connotacions molt especials al terme educació. Cada grup social, cada partit polític, en funció de la seva ideologia i anàlisi de la societat, determina com ha de ser el model educatiu que doni resposta als reptes i les necessitats socials en un moment donat. En canvi, poques vegades es prioritzen les necessitats vitals dels infants en la determinació del model educatiu.

L'observació del funcionament de la vida és el model d'inspiració d'aquesta tendència pedagògica. Quelcom semblant al que succeeix amb la Natura i el Modernisme. En aquest sentit, hi ha 3 moviments presents en la Naturalesa que es manifesten també en les dinàmiques educatives:

- L'autopoiesis: La vida es caracteritza també pel fet que es regula a si mateixa, es construeix a si mateixa a partir de la seva estructura interna. És l'estructura interna en constant comunicació amb l'exterior la que guia el desenvolupament de l'organisme. Aquest concepte, batejat com a autopoiesis (auto construcció i auto regulació) per part dels biòlegs Francesco Valera i Humberto Maturana, és una idea de referència fonamental de l'educació viva.
- Les relacions sistèmiques: Una altra característica de la vida biològica és que tot organisme viu i tota cèl·lula d'un organisme multicel·lular no es troben aïllades, sinó que formen part d'un complex sistema de sistemes. Així, l'infant no és un ser aïllat, sinó que s'emmarca, es defineix i canvia en relació al sistema o sistemes en els que es troba.
- El paradigma de la complexitat

A partir d'aquests principis (però no els únics), l'educació viva és defineix com una proposta pedagògica que té com a objectiu acompanyar el creixement dels infants i joves per tal que aquests desenvolupin de manera integral i equilibrada totes les seves dimensions humanes: cognitives, emocionals, relacionals, físiques, etc.

De manera molt esquemàtica es pot parlar de tres eixos que guien la pràctica de l'escola viva:

1. La dimensió emocional de l'infant es té molt en compte, i alhora de la intervenció dels adults, es procura que els infants esdevinguin persones emocionalment sanes.
2. Incorporar la família en el dia a dia dels espais educatius
3. Aprenentatge actiu en base d'utilitzar materials concrets, que estan distribuïts en un o diversos espais que fomenten que el nen/a pugui connectar amb els seus desitjos

L'escola Moderna de Ferrer i Guàrdia

Sens dubte, una de les figures més representatives de principis del segle és Francesc Ferrer i Guàrdia (1859-1909), fundador de l'escola moderna i un dels referents més importants de Catalunya. L'escola moderna va ser de les primeres experiències de coeducació de classes i de sexes. Les idees de Ferrer i Guàrdia estan basades en el moviment lliurepensador, fonaments de la maçoneria i del racionalisme pedagògic, així com influències de Marx i Engels, entre moltes fonts (Esteruelas & Valbuena, 2010) Encara que Ferrer no era pedagog, va acollir idees dels moviments de renovació pedagògica d'arreu d'Europa i va crear l'Escola Nova sota uns principis laics i de l'ensenyament científic.

La renovació pedagògica de Rosa Sensat

Els principis pedagògics de Rosa Sensat passen pel respecte integral a la persona, la integració del joc al currículum i el gaudi estètic. Usava els fets quotidians per a ensenyar els continguts escolars, lluny d'academicismes, en el que després s'anomenaria aprenentatge significatiu. Pensava que la base de l'educació sorgeix a les etapes d'infantil i primària i que per això calia una bona formació dels mestres, per poder dotar tots els alumnes amb les eines necessàries per a seguir aprenent.

Annex 2. Taules

Taula 4: Anàlisi comparat dels valors de l'ESS en diferents fonts i els trobats a les entrevistes

Els valors cooperatius	Criteris del Balanç Social	Criteris del Pam a Pam	Carta de principis de l'E.S	Proposta de llei	Waitala	ESS en 100 paraules
autoajuda	funcionament econòmic i la política de lucre	Desenvolupament personal	Cooperació	La recerca del bé comú	Intercooperació	equitat
autorresponsabilitat	la perspectiva de gènere	Perspectiva feminista	Sense afany de lucre	la creació i distribució equitativa de la riquesa	Igualtat de gènere	solidaritat
democràcia	democràcia	Democràcia interna	Compromís amb l'entorn	La primacia del treball sobre el capital	democràcia	sostenibilitat
igualtat	sostenibilitat ambiental	Proveïdors	Equitat	Els interessos col·lectius per sobre els indiv.	equitat	participació
equitat	l'equitat	Gestió financera	El treball	L'equitat de gènere i	Solidaritat	inclusió
solidaritat	Compromís social i la cooperació	Transparència	Mediambient	l'autogestió, el treball col·laboratiu, l'ajuda mútua, la solidaritat, la donació, la reciprocitat	Respecte	compromís amb la comunitat
	qualitat del treball	Condicions de treball		El respecte a la identitat cultural pròpia i el foment de la inter-culturalitat	Compassió	promoció del canvi social
		Llicències lliures i obertes		mercat social a partir de la intercooperació	Generositat	
		Intercooperació		La democràcia econòmica i la transformació social		
		Transformació social		L'arrelament territorial		
		Arrelament territorial		sostenibilitat de la vida i del medi ambient		
		Sostenibilitat ambiental				
		Gestió residus				
		Cons.energètic				

Nota: En aquesta taula es recullen els valors de l'ESS que s'han recatat a diferents fonts (columnes). Els colors de les caselles corresponen a les coincidències d'aquests valors amb els que han dit que practicaven les entitats entrevistades. D'aquesta manera trobem en lila els “valors molt compartits” que coincideixen amb les diferents fonts, en groc els “força compartits” i en verd, els “poc compartits”.

Taula 2: Classificació de les entitats educatives de l'ESS per tipus de relació amb el fet educatiu

Educatives	Activitat principal	Una activitat	De suport	Xarxes	Altres
7 Estrelles, SCCL	Aberdeen Cooperativa	(des)vestint aliments	Associació L'Arca.	Ateneu Coopolis	La caseta de l'arbre.
Associació L'Espigol	Associació cultural i	Actua SCCL	Cooperativa Integral	Ateneu Coopsetània	
Associació mamaG	Educambient sccl	Alt Ter	Coòpolis	Ateneu del	
Associació per a la	Eduvic sccl	Arqueovitis sccl	Estarter	Ateneu Cooperatiu	
Aula d'idiomes	Eduxarxa	9 MÀ³n.	Teixint Connexions	CoopCamp. Ateneu	
Bosc Turull	El Cataleio	A Granel SCCL		Coonmeresme. Ateneu	
Col·legi Verge de les	GEPEC-EdC a les	A Pes, nutrici³		Federació de	
Cooperativa Llar D.	Icaria Acci³ Socio-	Associació de		Impuls cooperatiu de	
Cooperativa Musicop	L'Esguard	Associació Filigrana		XES (Xarxa)	
El Monstre de Paper.	L'Excèntrica Centre	Associació Juga-la.			
El Petit Molinet	L'Hort de la Sània	Associació Mares			
El Sonall	L'Ortiga Formació³	Barabara Educació³			
Escola Bressol Nova	La Bicicleta	Biciclot			
Escola Bressol Patufet	La Fera Ferotge	BIOHABITA!			
Escola d'educació³	La Nave va Teatre	Candela. Acci³			
Escola Nou Patufet	Les Obagues	Carna Revolució³			
Escola Paidos	Llavors a granats	Coeducació³ sccl			
Escola Popular de	Nusos Cooperativa	Colectic			
Espai Nats	Oràgens - Escola	COMSOC -			
Espai Tatac³a	Plataforma Blanc i	Coop d'Era			
Estudi de MÀ³sica.	Reflexes, SCCL	Cooperativa Cos			
Experiència Educativa	SETEM Catalunya	Coopetiques			
Fil d'Ariane	Suara Cooperativa	CÀrcuma SCCL			
Garabatos SCCL	Tata Inti	De mans a terra			
La Caseta. Espai	Urban Time Lleure	Doble Via			
La Melica	Zona de Joc	Drac MÀ³gic			
La Troca. Escola	Abrazo Cultural	ECO-lÀ³gic! Girona			
Manada Gori Gori	Arriant Formació³ i	Educa SCCL			
Patufet Sant Jordi	Aurea 7 Serveis de	EDUCAIRES			
Pitus i Flautes - Escola	Escola de Suport	Atzavara-arrels			
Submarà Lila per a	Laboratori de Lletres	Emnrençi			
Escola Lliure El Sol	Lleureka Projectes	Encàs Serveis a les			
L'ArcÀ dia		EsBioEsfera			
		Espai Ambiental			
		Espai Brotes			
		Espai Coneix			
		Espai La Tregua Arte			
		Espigoladors			
		Experimentem amb			
		Fila l'agulla			
		Fleca l'Aresta SCCL			
		L'Eina			
		L'Esberla			
		La Cona			
		La FÀ bric@			
		La Sirga, SCCL			
		Lleialtat Santsenca			
		Matriu			
		Mbici. Manresana de			
		MÀ³s amb menys			
		Metromuster			
		Nus - Processos			
		Permacultura			
		Quatre Passes Serveis			
		RAI â€“ Recursos			
		Raons PÀ³bliques			
		RefugiARTE			
		Resilience Earth			
		Terram Ar-Co sccl			
		Terregada SCCL			
		Trama SCCL			
		TresCatorze â€“			
		Upcycling Barcelona			
		Voltes cooperativa			
		WÀ itala			

Entrevista 1: Escola Lliure el Sol (Júlia i Raimón)

Data enregistrament: 26/ 11/ 2019

L'Escola Lliure El Sol són un claustre de 150 formadores. L'escola te 27 anys de recorregut històric! L'origen de l'escola ve d'entitats del món associatiu (Esplais Catalans i la Fundació Ferrer i Guàrdia) l'any 1992 creen una escola de formació per a monitors i monitores. Aleshores ja hi ha una càrrega ideològica potent; una federació d'esplais que es crea la seva pròpia escola per treballar amb una metodologia concreta i coherent. Aquí s'hi sumen Acció Escolat de Catalunya i la Federació de casals de joves. Nosaltres són l'escola de formació d'aquestes entitats. Però nosaltres des de l'origen tenim una doble funció: 1) formar a aquesta gent i 2) fer de corretja de transmissió cap enfora. És a dir des de pràctiques del món associatiu, del món de l'espai, del casal i de l'agrupament fem formacions a altres entitats i organitzacions de tal manera que es transmet també aquesta manera de fer, d'origen associatiu, en fora.

Columnes ideològiques (valors). Tenen 6 eixos:

- La Laïcitat
- Pensament crític
- Qualitat democràtica i participació (construir el coneixement a partir del què hi ha)
- Perspectiva de gènere i el feminisme
- Educació inclusiva
- Decreixement

L'objectiu és formar a educadors i educadores que formin en el pensament crític, per l'emancipació de les persones (infants i joves), perquè siguin autònoms, perquè es facin responsables i vinculades a l'entorn en el que habiten. És en aquest sentit que entenem que fem una educació transformadora.

És una educació que no vol quedar-se en el marc teòric sino que vol fer-ho a través de la pràctica (que de la formació se'n desprenguin accions de canvi) i de l'altra banda és una formació amb una mirada crítica del món on vivim i que per tant intentem construir altres realitats.

Fem una educació transformadora en dos nivells, per una banda a nivell metodològic, on fem pràctiques que es situen en aquest marc, i per altra, que la transformació no només la transmetem amb la nostra formació, sinó que serà també amb l'educació que impartiran aquells i aquelles que hagin passat per la nostra escola. Per tant és una pràctica transformadora multiplicadora.

Des de l'escola cap a fóra:

Compartim objectius i valors amb: Acció comunitària, educació en general, l'àmbit de la Justícia Global i l'ESS. El món de la Justícia Global (La taula educativa de la LaFede, Assemblea per la cooperació per la pau, Creart) i amb el món de l'Economia Social i Solidària (diàleg entre cooperativisme i associacionisme) però des de parcel·les diferents i hi ha molt poca col·laboració i projecte conjunt. Sorpren molt com des de l'associacionisme, des de monitors i monitores d'esplai, no se sent a parlar de l'ESS, del cooperativisme o d'economies transformadores. Són dos món molt distants per lo ideològicament lo aprop que es troben (els escoles catalans han aprovat una resolució de suport a l'ESS, però tot és molt incipient).

Reptes.

- Els temes de feixisme, molt associat a la distribució de recursos, pensem que una mica la solució és el pensament crític. Tot el tema de les fake news. On menys sovint és mes (decreixement).
- Temes de participació i qualitat democràtica. Repensar des de la formació què vol dir conviure en societat, quins drets i deures implica i quines línies vermelle no es poden creuar i quines no podem permetre que s creuin
- El creixement de les deigualtats socioeconòmiques
- Els aprenentatges amb les mans. Sabem estar molte shores davant l'ordinador però sabem fer molt poques coses amb les mans, i davant un canvi climptic o un pik oil caldrà que adquirim aquests coneixements. A nivell educatiu, és un repte fort.
- Aprendre a gestionar el món digital. Poder donar eines per moure't de manera endreçada, crítica per aquest món. Crear una identitat pròpia coherent entre el món digital i el món real. Els nens i nesnes que tenen 10 anys, potser aquesta diferència entre la identitat virtual i la real potser no és tant evident
- Autonomia autoorganització i empoderament per fer front a reptes molt grans
- Laïcitat i convivència. Trencar les comunitats de pensament homogeni que amb argumentaris senzills. Conviure amb la discreància , promoure el debat i la diferència de pensament no ha d'anar lligat amb la diferència de drets o justificar desigualtats. Aquí tenim un repte important des del món educatiu. Aprendre a conviure amb gent que pensa diferent a tu. Lligat amb el pensament crític i amb la democràcia.

L'educació és un bé comú? Ho hauria de ser, però ara mateix no ho és. Hi ha escoles, les concertades o privades que no ho són. Perquè si entenem que l'educació és un bé comú que és de tots i de totes, que totes hi hem d'aportar, que totes ens en beneficiem i que segueix mantenint-se sense gastar-se. Passa també per veure l'educació com un procés que es dona al llarg de la vida. Passa perquè les empreses incorporin la lògica de la formació permanent. Que s'entengui l'educació com un fet comunitari, que els espais de participació comunitària s'entenguin també com espais de formació i aprenentatge; anem a pensar els espais comuns com espais d'aprenentatge (el parc, el centre cívc, el casal, l'escola). En clau d'infant s'estan fent coses en aquest sentit (les ciutats jugables, els plans educatius d'entorn...) però pel que fa a la formació al llarg de la vida... aquí estem molt lluny. L'oferta formativa orientada a adults el biaix és molt gran; en un context de formació constant, on una persona és fàcil que no esigui al mateix lloc de feina més de 5 anys, és necessari una renovació i nova adquisició de coneixements constant, i la oferta és la que és: màsters mega tops que valen 5000€. És a dir, que la poca oferta que hi ha està vinculada a una renda. Tots aquests temes de perspectiva de gènere, decreixement, sostenibilitat...que potser no estan tan vinculat a la feina, sino que tenen a veure amb drets; seria interessant que això també arribés a un públic adult. Clar...aquest tpus de formacions s'allunyen de la idea de la formació utilitària vinculada a uns resultats (jo em formo per ser més competitiu). Potser caldir vincular això amb una reflexió més àmplia de com està enfocat tot el sistema educatiu, que justament està totalment encarat a una lògica resultista (és un sistema educatiu continuista pel que fa a la reproducció social)

Referents educatius

Nosaltres fem formacions a les entitats membres. Les separem amb 4 perfils:

Activistes (monitors/es d'esplai)

Dirigents (voluntaris/es que estan a ales federacions)

Treballadores d'aquestes entitats

Formadores

Per cada perfil hi ha una proposta formativa, uns itineraris, i cada un té un nom diferent: pels activistes (és el programa Marta Mata); pels dirigents (Teresa Claramunt), per les treballadores (Joan Sales) i per les fomradores (l'Anselm Clavé). Aquesta va ser una manera d'endregar les formacions i per altre, de buscar referents, però a més a més, aquí hi hauria Ferrer i Guàrdia (perquè hi ha la Fundació dins l'Escola) però també pel tema de l'escola Moderna, el pensament crític, i a nivell metodològic, tota la renovació pedagògica que va suposar.

També bebem molt del moviment de renovació pedagògica d'aquest país i dels grans principis que es promouen (catalanisme i laïcitat), amb Rosa Sensat al capdevant.

Tonuchi amb temes de participació i espai públic

Decroly pels centres d'interès

Paulo Freire

Freinet amb la idea del treball i del aprendre fent (aprenentatge vivencial)

Antoni Santiesteva (fa temes d'educació econòmica)

A nivell de referents és evident que ens sentim hereus de una tradició de l'associacionisme, del moviment obrer, de l'escola de la II República, del moviment antifranquista, i associatiu veïnal.

Innovació pedagògica

La innovació pedagògica està encaminant en el nostre país molt més en metodologia que no pas en contingut; sembla que el treball per projectes és un bon paradigma però en canvi el debat sobre si a l'escola es pot parlar de tot encara està per començar, o donar certes i marges per que els mestres puguin treballar certs continguts...el feminisme i la perspectiva de gènere, però el capitalisme, l'alfabetització econòmica, o certs temes polítics doncs no. I són temes clau! Està molt bé partir del coneixement de les participants, però...per fer què!?

Reptes

Caldria fer una aposta clara des de l'ESS per generar nous continguts educatius a partir de les reflexions i posicionaments del col·lectiu. En aquesta línia, les cooperatives d'alumnes funcionen i tenen sentit. Tallers que s'estan fet a escoles i instituts en tems de descobrir l'economia social i solidària o temes de descobriment de temes econòmics té sentit. És necessari insidir en el context educatiu perquè el que els hi ensenyen és a ser un autònom meravellos... I anar avançant de fer tallers a canviar el currículum escolar per transformar el model d'economia que s'està ensenyant. Aquí l'Economia solidària hauria de ser un agent de pressió i d'interlocució. També estem veient que s'està arribant a la formació de professors/es. Està molt bé entrar a les aules i fer una ruta cooperativista o un taller sobre cooperativisme però està clar que és millor que les eines les tinguí qui està a l'aula tot l'any.

Cal fer molta feina per vincular les unis (de pedagogia...)

Entrevista 2: Entrevista a La Troca

Data enregistrament: 18/11/2019

La Troca és un projecte d'educació per adults (de 16 a 99 anys). En aquest sentit desenvolupen i despleguen la idea d'una educació al llarg de la vida. Fan formació en competències bàsiques per a la vida adulta amb una mirada transversal tenint en compte els diferents rols que juguem les persones al llarg de la vida adulta en el nostre context actual: formacions més acadèmiques (català, castellà, informàtica bàsica...), competències “pre-laborals” (com moure't en el mercat laboral), competències com a mares i pares, competències per una ciutadania activa i crítica, competències pel coneixement de l'entorn per persones nouvingudes i autòctones, competències sobre la supervivència a la llar (economia domèstica, factures, drets com a consumidora, com portar una família...), competències sobre expressió i moviment...

La mirada és cap als nivells inicials i bàsics perquè es constata que com més formació tenim les persones adultes, tenim més accés a noves formacions i més capacitats per saber on trobar-les, mentre que les persones que no tenen formació o en tenen poca, no hi ha molta oferta per a ells/es i sobint no saben on trobar-la.

Hi ha poca consciència de l'educació al llarg de la vida com un dret de ciutadania i sovint les persones amb poca formació estan menys empoderades per reivindicar-lo. És per això que prioritzem treballar amb el “no-públic”, amb la gent que se suposa que no existeix, no es veu (dones, persones sense papers...) és a dir amb col·lectius més invisibilitzats. És un repte per La Troca fer arribar les propostes de l'ESS a aquests col·lectius menys visibilitzats i menys coneixedors d'aquests alternatives.

En quan a referents clars, La Troca té a Paulo Freire i la seva pedagogia de les oprimides. Situen els processos de transformació (educació transformadora) enmarcat dins el que seria l'educació per a la vida (educació per les competències reals del dia a dia i al llarg de la vida). Posen l'esforç en fer aprenentatges significatius (és a dir que el que s'aprèn a l'aula sigui immediatament aplicable per quan se surt a la vorera). Té a veure amb una mirada crítica al món i amb les desigualtats que existeixen. La seva mirada és la d'horitzontalitat dels coneixements on hi ha persones que saben d'unes coses i altres en saben d'unes altres (d'alguna manera s'eliminen els rols de poder professor/alumne). Xarxa d'intercanvi de coneixements on tothom pot ser professor i alumne.

Un altre referent pel que fa a l'escola de persones adultes és Alfons Formariz un referent dins el camp de l'educació per adults. D'ell emetgeixen molt dels discursos de la Troca i també plantejaments de fons per seguir estant vinculades a les necessitats reals de l'entorn, del barri, del seu teixit associatiu, i no institucionalitzar-se. En aquest sentit, La Troca vetlla per que la participació sigui real, per que la gestió del propi projecte sigui el més democràtica possible. de fet, aquestes són competències (com la de participació) que s'adquireixen, que no són innates. I s'adquireixen participant. La gestió comunitària és l'antídote per la institucionalització.

L'educació és un dret de la ciutadania bàsic i un mecanisme de disminució i superació de les desigualtats. Una educació elitista accecible per pocs, interessa a les classes privilegiades, però rehidindcar l'educació com un bé comú, té a veure amb democratitzar l'accés a la mateixa i adaptar l'accés a l'educació a tothom (flexibilització d'horaris, de matrícules...). La Troca aspira a ser una escola pública de gestió comunitària. El finançament ha de ser públic i la gestió ha de ser comunitària però on l'administració també hi pot participar. La Troca veu a les persones participants com a subjectes de drets, no com a persones que han desatés elles la seva formació i La Troca ofereix una formació compensatòria. No! Nosaltres veiem que les persones han desenvolupat una sèrie de competències en funció de les circumstàncies socials, familiars, culturals i no unes altres i en aquest sentit mirem a les participants com a subjectes de drets, i en particular del dret a ser educat, i si no s'han assolit unes determinades competències entenem que hi ha hagut una vulneració de drets i La Troca és un espai per a la restauració d'aquest drets.

En quan a pràctiques pedagògiques, anem molt al dia a dia i potser no tenim un espai de reflexió per introduir innovacions. Intentem fer tallers, assemblees,...i sempre partint molt de les necessitats i interessos de la gent.

Pel que fa als valors que són transversals a La Troca: Justícia social, horitzontalitat (reconeixement dels sabers de les persones que hi ha a les aules), una perspectiva feminista, democràcia en la gestió, co-educació de mirada àmplia (no només a nivell de gènere sino també incloent persones migrades i no migrades, gent gran i gent més joves...)

Cal oferir una formació flexible per que el mercat laboral és terriblement flexible i hem de ser adaptables o / i en paral·lel treballar per transformar-lo (el mercat laboral i la societat en general). No tota evolució social és necessàriament cap a millor.

Entrevista 3: El Nou Patufet

Data d'enregistrament: 9/06/2019

Format: On-line (Jitsi)

Identitat

El Nou Patufet neix fa 5 anys arran del tancament de una antiga escola (el Patufet). Arran d'aquesta situació es convoca als docents i als pares i mares per plantejar la idea de crear una alternativa viable. Aquesta alternativa era la creació d'una cooperativa de treball associat (no s'inclou als pares i mares per no carregar econòmicament a les famílies). El 90% no sabien què era una cooperativa. Són 16 persones les que creen la cooperativa. D'aquesta manera va ser com el Departament, a la vista de que 200 famílies es quedaven sense escola, va accedir a transferir la titularitat d'escola concertada a la nova cooperativa. És un fet força extraordinari perquè són poquíssimes les escoles de nova creació que s'hagin fet amb capital privat els darrers anys, si no tenim en compte les escoles lliures que van en paral·lel al sistema educatiu. Del juny que vam començar amb el procés, vam aconseguir arribar a 12 de setembre

El règim de funcionament és com totes les cooperatives: hi ha un consell rector (obert a tothom) i una assemblea, que celebra reunions mensuals.

Sóm una escola d'una sola línia, de P3 fins a 4rt d'ESO.. La nostra capacitat màxima és 345 i ara estem amb 340 aprox. Ho tenim bastant ple.

Com ens connectem amb el món cooperatiu?

La primera és la Federació d'Escoles Cooperatives

Coop 57. Ens van oferir un crèdit per comprar l'edifici juntament amb l'Institut Català de Finances.

Arç. Pel tema d'assegurances.

Integral ens ofereix la gestoria

Entitats del barri (Cal Pip...)

La vocació de Nou Patufet és ser un hub dins del barri, amb el barri i pel barri. També desenvolupem la cooperativa d'alumnes que té com a objectiu detectar les necessitats del barri i intentar resoldre-les.

La fórmula de la cooperativa no és exclusiu, però sí que creiem que és un format de futur, d'organització social. Parlar de dalt i baix és absurd. La nostra idea és passar d'una societat jeràrquica a treballar amb una organització que funcioni tipus xarxa neuronal; descentralitzat i hiperconectat. I des del començament (des de l'escola) ho fem així.

Hi havia una sèrie de pràctiques per part dels docents (model pedagògic) que apuntaven a certs canvis, però no s'havia donat la oportunitat de fer un canvi global. Nosaltres vam formar aquesta escola perquè tenim un objectiu: posar l'alumne al centre i acompanyament. Com ho fem? Això no es fa d'un dia per l'altre. Nosaltres vem invertir en acompanyaments als docents de coaching. En tenim 5:

- Per entendre el pas de professor/a a cooperativista (quines responsabilitats té, com prioritzo el bé comú vers el bé individual. (la gent d'Escalae i treballarem amb Fil a l'agulla)
- I alhora d'accelerar el model pedagògic, ja no era una cosa d'una sola persona sinó que era una cosa de conjunt (també tenim assessors).

- Assesora / Coach del equip directiu que ens acompanya en el procés de ordenar-nos i emocionalment en la tesitura d'estar organitzant uns companys. (Coaching sistèmic). Com poder solucionar les històries amb els meus equips. La idea és que això també es traslladi al alumne s(soft skills)
- Assesora de projectes sobretot amb temes de matemàtiques.
- Coach familiar. Educació emocional, tutoria, com els docents donen el feedback.

El fet de ser cooperativa i d'estar organitzats així, ens ajuda molt més alhora de traslladar-ho al model pedagògic, perquè quan diem que treballem per projectes ho fem de manera col·laborativa també entre els docents (entren a classe, col·labren, es relacionen). I això es dona perquè també són propietaris de la seva empresa...ells volen saber què hi passa, si es trenca una cadira, és la meua cadira la que es trenca i per tant actua...han convertit això en un projecte vital. Si ens organitzem com a cooperativa i ens reunim per organitzar-nos, tot això transpira cap a l'aula. Jo crec que això sí que és un tret diferencial.

Som escola referent dels drets humans d'UNICEF. Això no és per tenir un títol sino perquè vem veure que el que plantejaven anava en el mateix sentit que el que plantejaven nosaltres (el respecte a l'alumne, s'ecola la seva veu, té intervenció en el seu procés d'aprenentatge...). Això es trasllada també en l'avaluació: Aquest any ens havíem carregat els informes tradicionals de P3 fins a 2on de primària, i ara són informes on hi ha la veu de l'alumne, compromisos que l'alumne estableix amb el docent, això va cap a casa, a casa seva s'impliquen...i aquí no hi ha ni una nota! El docent ha de ser el jutge únic per posar la nota. Nosaltres treballem fent feedbacks i en establir compromisos sobre què es compromet a millorar. Per tant, fem: autoavaluació de l'alumne, la co-avaluació entre alumnes i la opinió del docent i estem mirant com introduir aquí a les famílies. El que has de tenir clar què vols avaluar, amb què et fixes. Et pots fixar amb 15 coses però em fixaré amb 3. La idea és que el docent deixi de ser el garant del coneixement. el docent ha de passar a ser un acompanyant d'aquest procés d'aprenentatge tant emocional com de coneixements. Nosaltres treballem per projectes a partir dels interessos de l'alumne i lliguem aquests interessos amb les competències que creiem que s'han de treballar a una determinada edat. Per això es necessita molta feina de coordinació.

El treball per projectes ens permet diversificar molt els processos d'aprenentatge i això ens permet passar de la igualtat a la equitat; a cadascú se li dona el que necessita i se li dona i evalua en funció d'això.

Una altre idea que encaixa dins l'educació transformadora, a part de l'alumne al centre, i acompanyar-lo a descobrir quines són les seves habilitats, és l'aprenentatge entre iguals. Que ells mateixos que es vagin ajudant. L'altre seria l'autoorganització, sobretot davant el repte de la multiplicitat d'estímul que tenim i que ens despisten.

Nosaltres volem saber com són els nostres nens davant la prioritat del bé comú i davant la responsabilitat individual. Aquesta característica, per nosaltres és molt important, perquè provenim d'una cooperativa i creiem que com a cooperativa tenim el deure d'explicar això. Per tant quan nosaltres expliquem història, economia, geografia...tota aquesta vessant del bé comú i la responsabilitat individual, apareix. També anem a l'arrel, que és la sostenibilitat. Quines són les accions que des de l'escola es poden fer generar canvis per generar aquesta consciència medioambiental, que el teu consum sigui responsable, que no sigui de consum compulsiu, que sigui de proximitat...L'altre eix que tenim és el comunicatiu. Els hem de totar d'eines per poder-se comunicar i per poder-se connectar (fem mindfulness des de P3 fins a 4rt d'ESO) perquè si no saps estar present en l'aquí i l'ara és molt complicat que et puguis centrar amb una feina. Tot això són les soft skills que nosaltre sposem quan treballem per projectes.

Quins són els passos que s'han de donar perquè un alumne de 4rt d'ESO tingui l'esperit crític que diem que volem que tingui? Són aquestes soft skills que anem treballant poquet a poquet, però de manera transversal al

llarg dels cursos. A part d'això hi ha el coneixement, però enetem que el coneixement ja ve si tu treballes tot això.

Al ser cooperativa som molt sensibles a la consciència social i si hi ha algun esdeveniment tipus 8 de maig, nosaltres tanquem i sortim a manifestar-nos, perquè la consciència social està per damunt de tot. I és que nosaltres quan surti l'alumne volem que a la seva motxila porti tot això: la prioritització del bé comú, la consciència medioambiental, que tingui dots comunicatives, tingui esperit crític, sàpiga treballar amb equip...

L'alumne per poder transformar el món, primer ha de poder transformar el seu entorn proper (per nosaltres, barri). Si els alumnes veuen que amb el seu impacte es modifiquen coses del barri, s'ho creuran. Si no han aplicat accions de transformació, quan surtin no ho faran. L'escola que fa? Davant les injustícies em posiciono.

En quant a la consciència medioambiental tenim una col·laboració amb el Centre Excursionista de Catalunya. Un nen respectarà el seu país si el coneix. Per tant, fem un pla que ens permeti conèixer i trepitjar tot el territori, des del litoral fins a l'alta muntanya. amb aquestes experiències també convidem a altres alumnes d'entorns menys afavorits per integrar i cohesionar el país. Serà així com tindràn amor, estima i passió pel territori. si tu t'estimes el territori perquè l'has trepitjat, perquè el coneixes perquè ha vingut un forestal i t'ha explicat les particularitats del paisatge, tu el respectaràs.

D'alguna manera superem la dicotomia entre l'educació formal i la no formal, tenint en compte molt en compte els valors, però anem més enllà, perquè ho dotem de contingut: el centre excursionista té un fons documental immens on es pot complementar l'experiència viscuda al territori amb uns continguts curriculars, un knowhow d'experts naturalistes, de la neu, ... La gràcia està en conèixer el cicle de l'aigua i veure'l en directe, anar a fer iglús, han provocat allaus controlades...La idea és començar per les places que tenim al costat de l'escola per acabar a l'alta muntanya.

Estructures pedagògiques

A infantil i fins a 2on de primària noaltres treballem amb ambients de de lliure circulació, racons i projectes. P3, P4 i P5 hi han ambients on ells circulen lliurement amb unes propostes que hi ha on no hi ha cap directivitat pedagògica. el docent fa d'observador i acompanyant. Aquí s'aprèn molt de les seves relacions socials.

Els racons són més sistematització manipulativa de coses de l'àrea de matemàtiques i de l'àrea del llenguatge.

I després hi ha el projecte que és pluridisciplinar.

De 3er de primària fins a 2on d'ESO es mantenen els racons i el projecte (i es perd els ambients) que es substitueixen per tallers 8que són més dirigits) al cap de 2 anys, tothom passa pels 4 tallers (que duren mig any cada un): Robòtica, instrumental, taller de comunicació, taller d'experimentació

ESO. No hi ha racons. Només projectes i tallers i les matèries específiques que t'obliguen a fer.

El treball cooperatiu és una eina que es pot fer servir dins els projectes. A vegades la fem servir i a vegades no. Aquesta és una manera de treballar dins el projecte.

Ells trien el projecte que volen fer. Fan preguntes sobre el tema que serveixen per indagar sobre els seus interessos. Intentem que siguin preguntes no googlejables. Quan hi ha aquestes preguntes veiem quines són les competències que volem treballar. Així casem aquestes dues coses. En principi fem 3 projectes l'any (un per trimestre).

Entrevista 4: 7 Estrelles

Data d'enregistrament: 9/06/2019

Format: On-line (Jitsi)

Identitat

Les 7 estrelles té a veure amb un refrany que deia que si es miraven 7 estrelles es compliria un desig, però també ens encaixa la idea dels septenis (etapes de vida).

El projecte és força jove, té una mica menys de 2 anys.

Ens agrada definir-nos com un espai d'acompanyament al creixement a la primera infància. Tenim un espai amb 2 acompanyants que porten a infants de 1 a 3 anys i un altre de 3 a 6 anys.

La cooperativa té 3 sòcies. Una està de baixa de maternitat. La idea és que ens constituïm com a cooperativa aquest estiu sent 5 sòcies treballadores.

També fem formacions obertes a la ciutat de Girona.

Articulació valors

Nosaltres no hem muntat 7 estrelles per tenir una gran empresa sino que ens permeti viure'n. En aquest sentit veïem que ens encaixava el model cooperatiu. I al ser 3 sòcies l'organització és molt horitzontal.

Pel que fa a la pràctica educativa potser no és molt evident però si que a través de com ens relacionem nosaltres ho capten els infants. Que l'ambient en el que ens agrada estar, de respecte, cuidat, relaxat amb comunicació fluida, és el que traslladem als infants i a les famílies. Més enllà d'això no hi veig més vincle entre els valors de l'ESS i la nostra pràctica. Els infants són molt petits i potser ens centrem en elements això, més bàsics que es traslladen amb l'exemple més que amb activitats o continguts.

Vincle amb l'ESS

Amb Fil a l'agulla faran una formació per les cures

L'Ateneu cooperatiu de les terres gironines. És qui ens acompanya més i qui ens han posat al Pam a Pam.

Elements pedagògics

Els més petits treballem més amb les orientacions de Emely Pickeler i de 3 a 6 treballem més des del que hem apres de la formació Waldorf.

També estem obertes a altres mirades i perspectives.

Joc lliure on l'infant se senti segur i autònom. Alimentem la fantasia. No dirigim els aprenentatges. També hi ha la comunicació no-violenta com a pilar nostre. La manera com parlem els infants. La manera com posem un límit, com poden col·laborar

Propòsit educatiu

En l'infantil és molt la base: cos, de la ideologia personal, de la identitat... Quan parlem a taula parlem de coses molt senzilles però que són la base de relació social a partir del qual es desplega la resta d'aprenentatges. Els grans debats no comencen fins als 8, 10, 12, 15 anys. La idea és posar les bases perquè la persona estigui segura i confii amb la seva autonomia capacitat de decisió per transformar i per fer allò que els hi neixi, allò que surt del seu impuls. Que trobin els seus propis valors. Que tinguin una llibertat i una decisió en el món sobre qui són i qui volen ser.

Clar, ens allunyem una mica de la idea de inculcar uns coneixements perquè a l'escola li interessa o a l'estat (currículum) li interessa...no. Nosaltres ens basem més en la idea de cercar allò que tenen a dins i acompanyar-ho.

També existeix una tensió entre el fet d'acompanyar des del que surt individualment i com situar aquest procés amb un entorn, no? Com acompanyar-lo perquè pugui conviure amb respecte cap a l'altre. Amb implicació social o menys...

Educació transformadora

Les escoles Waldorf han anat seguint un procés d'elitització cada vegada més. Si bé és cert que hi han experiències a Brasil, per exemple, on el compromís amb la transformació social és molt gran, és molt minoritari dins el que seria el món Waldorf. Nosaltres no som l'escola elitista de Girona perquè no cobrem 900€ sinó que en cobrem 350, però ja és una limitació per renda. Jo diria que per les experiències que he tingut aquí i a Itàlia, és un moviment que la majoria de persones que s'hi acosten tenen més una tendència de transformació personal més mirant cap endins. No és una escola que està compromesa amb temes de racisme, amb temes de la lluita feminista, d'obrir-se a la comunitat... Aquesta tensió em frustra. Entenc que és una pedagogia que no va néixer amb aquesta vocació, però si faria aquesta crítica al moviment. Al final la gent que s'hi acostava acaba quedant una preocupació molt individualista en que jo estigui bé, que els meus estiguin bé, que el meu grup estigui bé...

Una crítica des dels moviments pedagògics més anarquistes és que nosaltres no estem compromesos amb la transformació social sino que estem més pel benestar propi. La transformació social no és algo que caracteritza la formació Waldorf, però per això m'agrada 7 estrelles. Les veig més col·locades en el món. Parlar de feminisme ho veig més fàcil parlar-ne aquí que altres escoles Waldorf, malgrat encara no és una realitat. Existeix una sensibilitat sobre alguns temes de valors de l'ESS, però al ser tant joves encara no ho hem incorporat.

Entrevista 5: Espai Tataküa

Data d'enregistrament: 12/06/2019

Format: On-line (Zoom)

Identitat

Estem a Terres de l'Ebre. Tot va començar a un espai comunitari de Girona on feiem pa, horta ecològica i també vam construir un petit espai educatiu. Al venir al delta de l'Ebre vaig sentir la necessitat de conjugar tots aquests elements ja que aquí no hi havia una proposta d'aquest tipus (agricultura ecològica, el treball en col·lectiu i l'educació). Així va néixer la iniciativa de Tataküa.

A partir del treball en col·lectiu crear un projecte educatiu al voltant de la natura però que no només tingués com a finalitat acompanyar els infants sino que les persones adultes que formaven part d'aquest procés poguessim aprendre de tot el que implica el treball en col·lectiu.

Erem un grup de famílies que vam crear un grup de criança compartida. això ens va portar a una escola rural aquí al delta que va fer una crida per buscar famílies i...la vam ocupar. Vam ser durant 3 anys una comunitat educativa molt potent. Hi havia l'espai Tataküa per conciliar les necessitats dels adults. La direcció en un cert moment es va sentir invadida i el relat de comunitat educativa no va poder ser sostingut per la direcció del centre. Allí és quan ens vam traslladar i vam trobar un bosc amb una petita cabana. Aquí va sortir la idea de fer un bosc escola.

Som una associació però tenim la intenció d'esdevenir una cooperativa sense ànim de lucre i amb això va aprendre l'Ateneu de les Terres de l'Ebre. ens vam vincular amb un projecte que es deia Coopcrea que assessorava a projectes per la creació de cooperatives. Malgrat les ganes que teníem en constituir-nos com a cooperativa, els números no sortien. Ara mateix estem esperant reunir les condicions necessàries per poder donar el pas.

En aquesta cooperativa hi hauria socies treballadores i socies "consumidors" (que serien les famílies). Estem connectades amb un altre projecte amb el que intercooperem (Artra). Ells fan artesania i nosaltres fem propostes a nivell d'extraescolars, fires artesanies (creem espais educatius per a famílies). El que va començar com un projecte de criança compartida s'ha anat obrint i diversificant i ara estem generant noves propostes. Connectant amb l'escola pública, amb l'espai públic, l'ajuntament... Volíem que aquesta filosofia de transformar a partir del treball en col·lectiu anés més enllà de l'escola al bosc.

El perfil en el col·lectiu solen ser mestres, psicopedagogs, gent vinculada al món de la psicologia, de l'agricultura ecològica, de l'educació. La majoria són persones amb un bagatge cultural mitjà, alt, amb estudis, gent crítica.

Transformació social

La primera és la organització. Nosaltres ens organitzem de manera horitzontal i assembleària. No hi ha una jerarquia malgrat hi ha persones que lideren aquesta sociocràcia.

L'altre és l'autogestió. Clar, si no hi han ingressos no hi ha recursos fet que fa que no ens puguem acomodar perquè no hi ha ingressos per part de cap administració. Això fa una necessitat d'autoorganització i implicació de totes les persones que formem part de la organització. L'autogestió forma part de les dinàmiques d'una organització horitzontal i assembleària. Tenim festes d'autogestió on hi ha una comissió de festes que activa tot aquest procés d'organització de les festes. Hi ha una comissió pedagògica formada per les acompanyants

Si nosaltres ens organitzem de manera assembleària i per comissions, el que volem és que els nostres fills i filles s'iniciïn en aquests processos col·lectius. Una part important de la metodologia (pedagogia) és la participació. Que l'infant sigui el protagonista d'aquest procés participatiu, actiu i d'organització col·lectiva. Cada dia, al bosc, tenim una assemblea on decidim entre tots i totes què fem i on anem. Això agafa un pes molt important dins el nostre projecte educatiu. És un bosc escola actiu i participatiu.

La transformació parteix de l'acció, de la participació i per la posada en pràctica de sobirania alimentària, economia social i solidària etc...que queda molt bé però que nosaltres posem en pràctica en el nostre dia a dia. Com podem parlar de la preservació de la natura si no estan en contacte amb ella. Com podem parlar de democràcia real si no la practiquem i no l'experimentem cada dia. Clar...el bé comú (la natura, l'educació) s'ha de gestionar cada dia. Hi han aprenentatges que segons com plantejem el futur l'organització col·lectiva és crucial.

Referents

En aquest món alternatiu hi ha tantes etiquetes...no volem entrar en cap. No volem ser Waldorf, no volem ser Montessori, perquè en veritat és tant personal el projecte...que és difícil. Però estar clar que formem una comunitat, tant a nivell pedagògic com d'organització del projecte.

Ferrer i Guàrdia, Freire, Chomski. L'educació activa o viva (Emy Pickler). Les aules a la natura. Tonuchi (ocupar l'espai públic i no subeditar l'infància a la maquinària del capitalisme contruint una infància lliure i creativa, no al servei d'un sistema). L'Escola Nova de la II República (que molts referents van dir ei! l'escola i l'educació també passa per lo polític, lo vivencial, lo col·lectiu) però també les escoles bosc de Rosa Sensat (al 1934 va fundar-la en mig d'una sèrie de canvis polítics doncs també es va donar uns canvis educatius... exactament coma ara. Estem en un moment de revolució).

A vegades no cal tanta verborrea...cal anar a lo pràctic. De que va això de la transformació des de lo col·lectiu? Va d'això! Va, fem-ho.

Quotes

Tatakua no ha volgut ser mai un projecte on a cop de talonari es paga l'educació. El fet de no pagar quotes molt altes ens ha mantingut molt actius a nivell d'organització col·lectiva perquè hem necessitat que entressin diners per altres bandes. És buscar l'equilibri de que és l'autogestió i no dependre del cop de talonari. Fugim del model "d'escola burbuja" on et deixo el nen i tu me'l eduques.

COVID-19

Com a associació hem viscut una catàrsi. Les famílies s'han volcat a mantenir a flotació el projecte. Ara estem més enllà. Ara són un col·lectiu que sentim que tenim alguna cosa que cuidar, amb una situació adversa, i ho hem aconseguit. Ens hem consolidat com a projecte i com a col·lectiu. No hi ha hagut ningú que hagi dit "no hi ha classes, no pago". Ha aflorit el compromís amb el col·lectiu amb una cosa que creiem nostra.

Propostes / Futur

Estem mirant de tirar ponts cap a l'escola pública, espais culturals (museus, biblioteques). Qualsevol espai públic ha de ser un espai educatiu, i ha de ser un espai transformador i ha de ser un espai col·lectiu on es puguin generar accions col·lectives. La naturalesa, per descomptat, ha de ser un espai col·lectiu...és un bé comú, igual que la salut o l'educació, i l'hem d'introduir dins la nostra consciència col·lectiva per a poder-ho cuidar i preservar.

Anem cap a poder homologar el projecte i poder oferir a la comunitat més contacte directe a la natura a partir d'un procés col·lectius.

En general les persones que treballem amb aquests projectes, les condicions laborals no són gents bones. Quan parlem d'ESS, les persones que ens comprometem en aquest projectes, a nivell laboral vivim una odissea. En general les persones acompanyants en l'àmbit educatiu alternatiu és super precari.